

بابر منگولیگی

مؤلفلر:

حلیم یارقین و شفیقه یارقین

۱۳۹۵ هجری / ۲۰۱۷ میلادی

اثر بیلگیلری:

کتاب آتی:	بابر منگولیگی
مؤلفلر:	محمد حلیم یارقین و شفیقه یارقین
نشر اپتووچی :	ا.م.ا. جنبشی، جوزجان فرهنگی شوراسی
بیرینچی باسمه یپری :	جوزجان دولت باسمه خانه‌سی
سانی:	بیش یوز نسخه
بیرینچی باسمه ییلی:	شبرغان، جدی ۱۳۷۲
ایکّینچی باسمه:	کتابخانهٔ آنلاین یارقین
نشر ییلی:	هجری ۱۳۹۵
مقوا و بیتلر دیزاینی:	الماس بیانی بولوت

بابر منگولیگی

ظهیرالدین محمد بابر پادشاه توغیلگنی نینگ
بپش یوز اۏتوز تۏرتینچی ییللی مناسبتی بیلن

مؤلف لر:

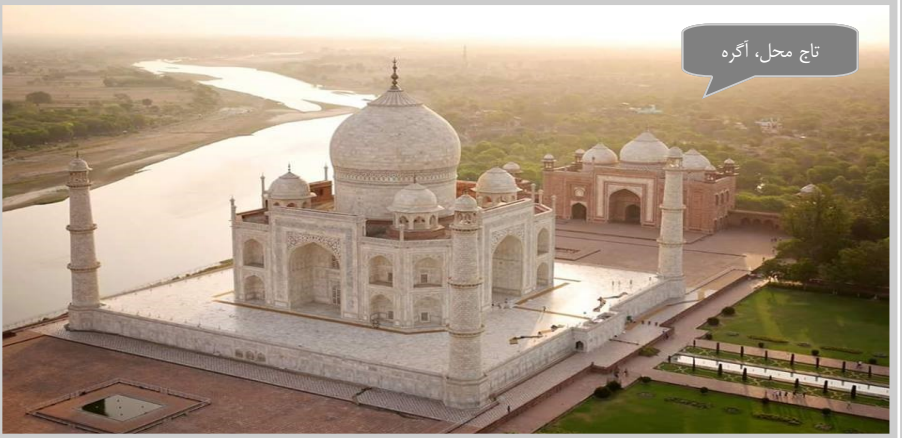
حلیم یارقین و شفیقه یارقین

۱۳۹۵ هجری / ۲۰۱۷ میلادی

ظهیرالدین محمد بابرنینگ مقبره سی، کابل

بابر باغی، کابل

تاج محل، آگره

اؤزبکستان–اندیجان: 2005–ییل، بابر خلق ارا علمی سیمیناری
اؤنگدن سؤلگه: دکتور حمیدالله بالته باییف (اؤزبکستان)، دکتور شفیقه یارقین، پروفیسور ایچی مانو/»بابرنـامـه«نـی جاپانچه گه ترجمه و اصل متنینی فهرستلر بیلن نشر قیلگن جاپانلیک عالم و محمدحلیم یارقین

مشهور سیحون دریاسی بؤییده، اؤنگدن:
دکتور بلال یوجیل (تورکیه) بابرشناس، دکتور شفیقه یارقین و حلیم یارقین

اندیجان: بابر خلق ارا علمی سیمیناری(2005یيل). اوٚنگدن سوٚلگه: حلیم یارقین، دکتور شفیقه یارقین، دکتور بلال یوجیل و دکتور سیحان خانم (تورکیه)

مطلب لر فهرستی

عنوانلر	یازووچی	بؤتلر
♦ سؤزباشی	حلیم یارقین	۹
♦ بابر اثرلری	حلیم یارقین	۱۲
♦ بابر معمالری	شفیقه یارقین	۲۱
♦ «بابرنامه»دن قیزیق...	مؤلفلر	۳۳
♦ بابر مکتوبلری	حلیم یارقین	۳۸
♦ بابر شعریده حکمتلی سؤزلر	مؤلفلر	۵۲
♦ بابر عایله‌سیده شعر و ادب	شفیقه یارقین	۵۸
♦ بابر شعرلریدن ترجمه لر	شفیقه یارقین	۶۹
♦ بابر حقیده یازیلگن اثرلر	حلیم یارقین	۷۲
♦ بابر اجدادی و اولادیدن...	مؤلفلر	۷۹
♦ مشاعره	شاعرلر	۸۰
♦ مأخذلر	مؤلفلر	۸۵

بسمه تعالی

یوز حمد انگا کیم حمدین انینگ اهل مقال
یـوز ییـل دېسـالار تـوگاتماگای امر محال
وصفـیـدا خـرد عـاجـز اېـرور، نـاطقه لال
نـې نـوع صـفـت قیـلای آنی؟ جل جلال
(بابر)

سۏزباشی

جهانده هر بیر ملت نینگ اۏتمیش تاریخی، فرهنگی بایلیگی، ملی تاریخی و ادبی سیمالری بۏلیب، اولرگه فخرلنه دی. عزیز یورتیمیز افغانستانده گی اېل–اولوس، جمله دن تورکی تیل اولوس هم اۏزی نینگ فخرلنووچی یوکسک تاریخی، فرهنگی و ملی بایلیکلری، پارلاق تاریخ و اۏلمس سیمالریگه اېگه دیر.

اۏلکه میز، اینیقسه تورکی تیل خلقلری نینگ اولوغ تاریخی، ملی و ادبی سیمالریدن بیری ظهیرالدین محمد بابر دور. دېمک، بو اولوغ ذات یکه بیزنینگ اۏلکه میز یا که ماوراءالنهر و هندوستانده گینه اېمس، بلکه بوتون جهان بۏییچه داوروغی کېتگن سیاسی، علمی و تاریخی سیمالردن بیری دور.

بابر (۸۸۸ هـ. ق.) ییل، محرم الحرام آیی نینگ آلتینچی سیده (میلادی 1484 ییل، 14 نچی فبروری) فرغانه ولایتی مرکزی بۏلمیش اندیجان شهریده، تېموریلر سلاله‌سیگه تېگیشلی علمپرور و فضیلتلی بیر عایله‌ده توغیلدی. آته سی اېسه ابوسعید میرزا اۏغلی عمرشیخ میرزا–فرغانه ولایتی نینگ حاکمی اېدی.

بابر اۏن ایکّی یاشده بۏلگنیده، اونینگ آته سی کوتیلمه گنده وفات اېتدی. عمرشیخ میرزانینگ اوچ اۏغلی اره سیده، همه‌دن کته‌سی بابر بۏلگنلیگی اوچون او تختگه اۏلتیردی.

بیراق حریفلری احمد تنبل، محمد خان شیبانی و بشقه‌لرنینگ یوریش و باسیملری طفیلی فرغانه‌ده توره آلمه‌ی، آز ییگیتلری (چمه‌سی ایکی یوز کیشی) بیلن آمو سوویدن کیچیب، بدخشانگه باردی. کۆپ اۆتمه‌ی، کابلنی محمد مقیم خان ارغون ایلگیدن ایگللب آلدی. او اۆزینی کابلده »پادشاه «دیب اته‌دی.

تۆغری انه شو زماندن باشلب بخت و یوتوقلر بابرگه یوز کیلتیریب، نهایت (هجری ۹۳۲) ییلی هندوستاننی سلطان ابراهیم لودی قۆلیدن تصرف قیلدی.

بابر ۴۹ ییل اونوملی و کارنامه‌لردن تۆله عمر کۆریب، نهایت (هجری ۹۳۷) ییلی دوشنبه کونی، جمادی الاول نینگ بیشینچی سیده آگره شهریده وفات اپتدی.

اونینگ تابوتی موقت صورتده او یرگه کۆمیلدی. بیراق اۆزی نینگ وصیتی گه کۆره (او کابلنی جدا کۆپ سیور اپدی) میلادی (1530) ییلی اونینگ مجلل تابوتی کابلگه کیلتیریلیب، «باغ بابر» نامل بویوک و کۆرکم باغده دفن اپتیلدی.

بوگون و کیله جکلرده، نه یلغوز تورکی تیل اولوسلر، بلکه بوتون جهان عالملری، بیلیم و تحقیقات مرکزلری بابرنینگ پارلاق و منگو شخصیتینی معنوی میراثلری طفیلی ارداقلب، حرمت قیله‌دیلر.

افغانستانده بیرینچی قتله (قویاش ۱۳۶۲ ییلی) افغانستان بیلیملر اکادمیسی تمانیدن بابر شخصیتی، توغیلگنی‌نینگ (۵۰۰) ییللیگی مناسبتی بیلن طنطنه‌لی بیر علمی سیمینار ارقه‌لی کابل شهریده تجلیل قیلیندی.

حاضرگی کونده، افغانستان ملی اسلامی جنبشی نینگ فرهنگی هدفلری و یۆل–یۆریقلری، اینیقسه اونینگ فرهنگسیور باشلیغی حرمتلی الحاج ستر جنرال عبدالرشید دوستم نینگ توجه‌سی طفیلی جنبش قلمرویده کۆپلب فرهنگی حرکتلر و یوتوقلر یوز بیریب توریبدی. اینیقسه ییللر و قرنلر بۆییچه محرومیت و ستم آستیده سقله‌نیب کیلگن تورکی تیل اولوس و بشقه‌لر، اۆزلری نینگ تیل، ادبیات، فرهنگلری و نهایت ملی اۆزلیک و حق–حقوقلرینی تانیب اپگه بۆلیشده یخشی و مناسب آدیملر کۆترماقده‌لر.

منه، شونداق اینتیلیشلر و اپزگو ایشلردن بیری اپلیمیزنینگ اؤز تاریخی افتخاراتی و ملی و ادبی سیمالری بیلن کپنگ تانیشیش‌لری دور. شو یؤسونده، افغانستان ملی–اسلامی جنبشی جوزجان ولایتی فرهنگی شوراسی تمانیدن اولوغ شاعر و ادیب، اتاقلی مورخ و سیاستمدار ظهیرالدین محمد بابر توغـیـلگنی نینگ (۵۱۰) ییللیگینی شکوهلی تجلیل قیلیش دیر.

قؤلینگیزده گی اثر اوشبو مناسبت بیلن سیز حرمتلی ادب سپور اؤقووچیلر، شعریت شیدالری و تورک/اؤزبپک تیلی مشتاقلری اوچون جدا آز فرصتده تیارلنگن.

افغانستان ملی–اسلامی جنبشی، جوزجان ولایتی فرهنگی شوراسی اوشبو مبارک محفل احتفالی گه قؤلینگیزده‌گی اؤزبپک تیلیده‌گی اثرنی، بابر روحی نینگ شادلیگی اوچون برچه بابرسپور و ادبدوست وطنداشلریمیزگه کیچیک بیر اپسده لیک و هدیه صفتیده پیشکش قیلیب، کؤپ قرره لی بابر شخصیتی و سیماسینی آز بؤلسه هم تانیتیشده سبب بؤلسه، دپب امید بیلدیره‌دی.

و من الله توفیق

شبرغان: قوس آیی، ۱۳۶۲ – قویاش ییلی

مؤلفلر

حلیم یارقین

بابر اثرلری

بابر اؤزی نینگ قیسقه عمری بؤییچه دولتدارلیک، یوریشلر و قوریشلر ایشلریدن علاوه، بیلیم و ادب ساحه‌سیده هم اونوملی یوکسک ایشلرنی بجردی. او، سفر و حضرلرده، حتی جدا آغیر حالتلرده هم قلمنی بؤش قؤیمه‌ی، نه یلغوز کونده‌لیک ایسده‌لیکلری، کؤرگن–ایشیتگن نرسه و حادثه‌لرنی، بلکه یومشاق و مَیین تویغو و کیچینمه‌لری، علمی و تحقیقی تجربه و بیلیملرینی هم چیرایلی شعرلری و بشقه اثرلریده ثبت ایتیب، عکس ایتتیرگن.

دیمک، بابرنینگ دیرلی برچه اثرلری تورک (اؤزبیکچه) تیلیده بؤلگنلیگی اوچون، اوشبو تیل نینگ رواجی، بایشی و یوکسه‌لیشیده قؤشگن اولوشی جدا اولکن و سلماقلی دیر. قوییده، بابر اثرلرینی قیسقچه تانیته‌میز.

۱. بابرنامه:

بو کتاب بابرنینگ مهم و ارزشلی اثرلریدن بؤلیب، دنیا بؤییچه کته شهرت و اعتبار قازانگن. بو اثر «بابر واقعاتی»، «بابر توزوکی»، «بابر تواریخی» و «بابریه» ناملری بیلن بعضاً یاد بؤله‌دی. بیراق، کؤپینچه «بابرنامه» آتیگه مشهور دور.

«بابرنامه»نینگ محتوی سی و اؤته سیلیق و چوچوک تورکی (اؤزبیکچه) یازیش اسلوبی، مؤلف نینگ یوکسک علمی و ادبی استعدادی، بدیعی مهارتی، نکته‌دانلیگی، نقادلیگی، راستگویلیگی و انیقلیگی‌نی یقّال کؤرسته‌دی.

کتاب هجری تۆقوزینچی و اۆنونچی عصرلرده گی ماوراءالنهر، افغانستان (خراسان) و هندوستان یورتلری نینگ سیاسی-تاریخی واقعه لری، اجتماعی، فرهنگی آقیملری، اتنیکی، جغرافیایی، اقتصادی و معیشی ترماقلری حقیده قیزیقرلی انیق معلومات بېره‌دی. اونده گی معلومات و فاکتلر حاضرچه هم بیلیم جماعه‌لری تمانیدن کېنگ قۆللـه‌نیلیب، اعتبار بېریله‌دی.

بابر اۆن ایکی یاشلیگی، یعنی هجری ۸۹۹ (میلادی 1493) ییلی فرغانه ده پادشاه بۆلگندن، هجری ۹۳۶ (میلادی 1529) ییلگچه اېسلب اۆتیلگن منطقه‌لرده یوز بېرگن واقعه‌لرنی ایخچم و انیق گزارش بېره‌دی.

شونی هم اېسلش کېره‌ک که اثرده (هجری ۹۱۰، ۹۱۵، ۹۲۴ ، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۳۰ و ۹۳۱ ییللری) گزارشی کېلمه‌گن.

«بابرنامه» بیر قتله عبدالرحیم خان خانان ارقه لی هجری اۆنونچی عصر آخرلریده، دری تیلیگه ترجمه قیلینگن. بوندن علاوه، اثرنینگ مهملیگی گه کۆره، کۆپلب جهان تیللریگه هم ترجمه قیلینیب، بیر نېچه مراتبه مختلف یېرلرده چاپ اېتیلگن.

«بابرنامه»نینگ افغانستان بۆلیمی محقق شفیقه یارقین ارقه‌لی بیر نېچه ییل آلدین، حاضرگی فارسی دری تیلی اسلوبیده، بیر قنچه معتبر نسخه و چاپلر بیلن مقابله و ترجمه بۆلگن. عین زمانده، »بابرنامه«نینگ تورکی (اۆزبېکچه) متنی بیلن بیرگه چاپ اقبالینی تاپسه، برچه عالملر و بیلیم شیدالری اوچون کۆپ فایده بۆلر اېدی.

* اېسلتمه: یوقاریده اېسلنگن ترجمه و اصل متن، اعلام فهرستلری بیلن هجری ۱۳۸۶ نچی ییلی، افغانستان علوم اکادمیسی تمانین کابلده ایری مجلدلرده چاپ اېتیلدی. شونینگدېک، دری ترجمه سی ایکینچی قتله تشقی ایشلر وزیرلیگی نینگ «دیپلماسی انستیتوتی نشریاتی» تمانیدن، هجری ۱۳۸۸ میلادی 2009 ییلی، غلام سخی غیرت اهتمامی بیلن ۳۰۰۰ نسخه ده، چیرایلی بیچیم و صحافت بیلن کابلده باسیلیب چیقدی. شونینگدېک شـفـیـقه یارقین حاضر معاون سرمحقق دیر.

«بابرنامه»نینگ اصل تؤلیق متنی هم هجری ۱۳۸۷ نچی ییلی، رحمتلی استاد هدایت الله هدایت اهتمامی بیلن، میرزا اولوغ بیک فرهنگی انجمنی تماندن، مزارشریفده باسیلیب چیقدی. بو نشر جاپانلیک عالم **پروفیسور ایزی مانو**نینگ میلادی 1995 ییلی کیوتو-جاپان ده چاپ بؤلگن، انتقادی متنی یوزیدن عملگه آشیریلگن دیر.

۲. عروض رساله‌سی:

بابر کوچلی شاعر و شعرشناس ادیب ایدی. شو اوچون، او تورکی (اؤزبیکی) شعرنینگ عروض خصوصیتلرینی تیکشیریش و ایضاحلش اوچون او حقده «عروض رساله‌سی» نی تألیف ایتدی.

اگرچه بابردن آلدین، میرعلیشیر نوایی و سیف بخاریلر تورکی شعر عروضی بؤییچه «میزان الاوزان» و «میزان الاشعار » ناملی اثرلر یازگن بؤلسه لر هم، بیراق بابر بو اثرلرگه قانیقمه‌ی، اؤزی هم شعرنینگ اوشبو چیگل و قیین قاعده و یؤسونلری بؤییچه مستقل کتاب تألیف ایتدی. او، حتی بعضی موردلرده آلدینگی اثرلرنینگ بعضی بیر کمچیلیکلرینی هم کؤرسه تیب، بعضی موردلرده ینگیلیکلر کیریتیب، یارقین ایضاحلر بیره‌دی.

«عروض رساله سی» هجری ۹۳۳ (میلادی1520) ییلی تألیف ایتیلیب، میلادی 1923 ییلگچه بیلیم دنیاسی‌گه معلوم ایمس ایدی. محمد فواد کوپرولو اونینگ یگانه نسخه سینی پاریس ملی کتابخانه سیده تاپدی. بو تاپیلگن نسخه هجری ۹۴۰ ییلی حاجی محمد سمرقندی خطی بیلن کتابت قیلینگن. اثرنینگ ایکینچی قؤلیازمه نسخه سی، افغانستانده مرحوم سید صدیق خان گوهری عایله‌سی کتابخانه‌سیده سقلنماقده. کاندید اکادمیسین دکتور محمد یعقوب واحدی جوزجانی ادعاسیگه کؤره او هر ایکله نسخه متنلرینی مقابله و تصحیح ایتیب، قؤلیازمه‌لرده‌گی متن قییینلیک‌لرینی حل قیلگن. (مـنه اینـدی ۲۳ ییل اؤتیب هم –

بو مقابله قیلینگن اثرنی هپچکیم کۆرمه گن و چاپ هم بۆلمه گن.)

کتاب نینگ اوچینچی نسخه‌سی میلادی 1958 ییلی شرقی تورکستان (اویغورستان)نینگ «کۆچار» شهریده کشف بۆلگن. لیکن حاضرچه قه‌یپرده‌لیگی بیزگه نامعلوم. (ظهیرالدین محمد بابرشاه، ۶۷ نچی بپت)

عروض رساله‌سینینگ تلخیصی پاریس نسخه‌سی یوزیدن میلادی 1969 ییلی (۱۱۷) صحیفه ده دکتور کریم همرایوف تمانیدن آلماآتا شهریده نشر اپتیلدی. (اۆشه اثر، ۶۸ –بپت) شونینگدپک، سیدبپک حسنوف رساله نی **«مختصر»** عنوانی بیلن، پاریس نسخه‌سینینگ تۆلیق متنی یوزیدن میلادی 1971 ییلی هم آفست شکلده و هم کیریل الفباسیده تاشکپنت ده نشر اپتتیرگن.

۳. بابر دپوانی:

بابر شیرین کلام و استعدادلی شاعر بۆلیب، کته حجملی بیر دپوان اۆزیدن قالدیرگن. دپوانده شعرنینگ دپیرلی برچه ژانر و تورلریدن نمونه‌لر بۆلیب، اینیقسه غزل، رباعی، قطعه و مثنویلر کپنگ اۆرین آلگن.

بابر دپوانی اۆزبپک ادبیاتی تاریخیده یوکسک و مناسب اۆرین آلیب، اۆزبپک شعریتی ترقیاتیده اولکن اولوش قۆشگن.

بابر دپوانیدن کۆپ نسخه‌لر أیریم اۆلکه‌لر کتابخانه‌لریده موجود. دپوان و اوندن تنلنگن بعضی تۆپلملر بیر نپچه بار استانبول، تاشکپنت، مسکو و هندوستانده نشر اپتتیریلگن.

دپوان نینگ نسبتاً تۆلیقراق سۆنگگی متنی، علمی و انتقادی شکلده محقق شفیقه یارقین ارقه‌لی مفصل مقدمه، مقابله و تصحیح بیلن هجری ۱۳۶۲ نچی ییلی افغانستان بیلیملر اکادمیسی تمانیدن کابلده نشر اپتیلدی و حاضرچه معتبر چاپلردن سنه‌له‌دی.

شو اۆرینده ینه بیر نکته‌نی اپسلتماقچی‌من، حالیگچه نشر قیلینگن بابر دپوانی نینگ متنی مکمل و تۆلیق بۆلمه‌گن. چنانکه بابرنینگ معمالری و دری رباعیلری

مکمل حاضرگچه چاپ اېتیلگن هیچ بیر متنده کیریتیلمه‌گن. عزیز اۏقووچیلر بابـر معمالرینی اوشبو اثرده اۏقیشلری ممکن. کېلگوسیده، بابر دېوانی نینگ مکملـراق و انیقراق متنی عالملر کوششلری بیلن تیارلنیب، چاپ اېتـیـلـسـه دېـب امـیـد بیلدیره‌میز.

* حرمتلی اۏقووچیلر، یوقاریده بیلدیریلگن ایستک عملـگـه آشـیـب، بـابـر دېوانی‌نینگ تۏلیق متنی: قالگن تورکچه/اۏزبېکچه شعرلری، بیـر قـنـچـه دری شعرلری، فردلر، برچه معمالری، منثور نامه‌لر و شعرلری نینگ بشقه تورلری بـیـر قنچه معلوماتلر بیلن دکتور شفیقه یارقین نینگ کۏپ ییللیک ایزلـه نـیـشـلـر و تحقیقاتلری طفیلی تیارلندی. بو ینگی تۏلیق و انتقادی نشر **«دریا در گوهر»** آتی بیلن هجری ۱۳۸۷ / میلادی 2008 ییلی کابلده، اطلاعات و فرهنگ وزیرلیگی تمایندن چیرایلی بیچیم، صحافت و مقوا بیلن باسیلیب چیقدی.

بو ینگی نشرده ۵ غزل، ۹ قطعه، ۴ رباعی، ۸ مثنوی، ۱۰ تۏرتلیک، ۲ تویوق، ۵۷ فرد، ۵۴ معما، ۱۵ مصنوع شعر، مصنوع ترجیع بند، ۲ ته اۏزبېکچه نامه همده بیرقنچه دری شعرلر و بیرته هم منثور نامه علاوه بۏلیب باسـیـلـگـن. اېسـلـش کېره‌ک، بو ینگی تاپیلمه‌لرنی دکتور شفیقه یارقین بوندن بورون بیرینچی قـتـلـه تاشکېنت ده **«بابر دېوانیگه تکمله»** ناملی أیری کتاب شکلیده، کیریل و عربـچـه یازوولرده میلادی 2004/هجری ۱۳۸۳ ییلی «بابر خلق ارا فونـدی» ارقـه لـی «شرق» نشریاتیده نشر قیلگن اېدی.

بو نشر حاضرچه، دنیا بۏییچه **«بابر دېوانی»** نینگ نشر قیلینگن اېنگ تۏلیق و انتقادی معتبر نشری سنه‌لەدی.

۴. مبیّن:

بابر فقه عـلـمـی نی هم بیلر اېدی و شو سببدن، حنفی فقه حقیده «مبیّن» ناملی (۲۰۰۰) بیتلیک بیر مثنوی‌نی تورکی تیلده نظم قیلدی. بابر اوشبو منـظـوم اثرنی اۏغلی کامران میرزاگه اتب هجری ۹۲۸ (میلادی 1521) ییلی ایـجـاد –

اپتگن.

«مبین»نی بیرینچی قتله روس عالمی «بره‌زین» بیر ناقص نسخه یوزیدن «قزان» (تاتارستان مختار جمهوریتی مرکزی) شهریده نشر قیلدی. «مبین» نینگ هجری ۹۷۰ (میلادی 1520) ییلی موسی بن عیسی تمانیدن، مرغینان (مرغیلان) ده کۆچیریلگن تۆلیقراق و معتبر بیر نسخه سی کپینراق تاپیلیب، حاضرچه اۆشه نسخه تورک دانشمندی پروفیسور فواد کوپرولونینگ شخصی کتابخانه‌سیده سقلنماقده.

رساله ده، اۆشه زمان نینگ زکات معیارلری، سفر احکامی و أیریم دینی مسأله‌لر بیان اپتیلگن.

۵. والدیه رساله‌سینینگ نظمی:

بابر نقشبندیه طریقتی‌نینگ پیرولریدن بۆلیب، اینیقسه خواجه عبیدالله احرارگه ارادت و حرمتی کۆپ ایدی. او، قتّیق ایسیتمه کسللیگی گه اوچره گنیده، اوشبو رنجدن قوتیلیش نیتیده بو طریقت خواجه لریگه اخلاص قۆییب، هجری ۹۳۵ (میلادی 1528–1529) ییلی رساله نظمی گه عزم قیلدی. اۆزی شو واقعه‌نی «بابرنامه»ده شوندای بیان اپته‌دی:

«سه شنبه کپچه سی صفر آیی نینگ ییگیرمه یپتّی سیده حضرت خواجه عبیدالله‌نینگ «والدیه» رساله‌سینی نظم قیلماق خاطریم‌غه کپچدی. حضرت‌نینگ روحی غه التجا قیلیب، کۆنگولومگا کپچوردوم کیم، اگر بو منظوم اُول حضرت نینگ مقبولی بۆلور، خود نپچوک کیم صاحب «قصیده بُرده» نینگ قصیده سی مقبول توشوب اۆزی افلیج مرض دین خلاص بۆلدی، مپن داغی بو عارضه‌دین قوتولوب نظمیم‌نینگ قبولی‌غه دلیلی بۆلغوسیدور.» (بابرنامه، ۳۱۸ – بپت)

بابر والدیه رساله سینی (۲۴۳) بیت ده، رمل مسدس ده، ساده و چیرایلی تورکی نظمگه کپلتیردی. رساله‌دن حاضرچه ایکی نسخه قۆلده بۆلیب، أیریم

دانشمندلر تمانیدن بیر نچه قتله چاپ و نشر اپتتیریلگن.

۶. بابری خط:

بابر ایجاد اپتگن اثرلردن بیری اونینگ »بابری خط «دپب اتلگن ینگی الفباسی دیر. او، »بابرنامه«ده اوچ قتله: هجری ۹۱۰ (میلادی 1504)، هجری ۹۱۱ (میلادی 1506) و هجری ۹۳۵ (میلادی 1528-1529) ییللر واقعه‌لرینی شرحله‌گنده، جمله‌دن «بابری خط» دن هم اپسله‌یدی و حتی مرغاب دریاسی بؤییده سلطان حسین میرزا اؤغیللری بیلن اوچره‌شوو پیتلریده، سؤره‌گن کیشیلرگه «خط» حقیده معلومات بپریب، اولرگه یازیش اصولینی بیلدیرگنی و قاضی اختیار اونی فی‌المجلس اؤرگنگنیدن خبر بپره‌دی.

لیکن، بو اپسله‌تیشلر بؤلیب تورگن حالده اوشبو خط باره‌سیده تؤلیق و انیق معلومات یؤق و عالملر بو حقده اؤزلریچه أیریم فکر و ملاحظه‌لر یوریته‌دیلر.

جواهر لعل نهرو، بابر اختراع سینی بیر ددیللیک و مترقی اقدام، دپب یازه‌دی: «بابر باتور و حادثه جوی کیشی اپدی، او زماناشلریگه عرب الفباسی اؤرنیگه بیر الفبا پیشکش قیلدی و او اؤرته عصرلر (قرون وسطی) شرایطیده، بو ایش مترقی و کؤپ جسارتلی اقدام اپدی.» (ظهیرالدین محمد بابرشاه، ۷۷-بپت)

اپسلش کپره ک، «بابری خط» حقیده افغانستان، اؤزبپکستان، هندوستان، ایران، تورکیه، هندوستان، انگلستان و پاکستان کبی اؤلکه‌لرنینگ کؤپلب عالملری علمی ایزله نیشلر و تحقیقات قیلیب، تورلی سویه ده مقاله لر یازگنلر. بو اؤرینده اوشبو قلم (حلیم یارقین)نینگ «بابری خط» رساله‌سی حاضرچه، اوشبو خط حقیده دنیا مقیاسیده‌گی بیرینچی مستقل و کپنگ معلوماتلی اثر دیر.

اثرده حالیگچه بیلیم اهلی اختیاریده بؤلگن «بابری خط» گه تپگیشلی ایکی مهم سند هر تمانلمه تپکشیریلیب، تورلی اؤلکه لر عالملری نینگ فکر و ملاحظه لری کپنگ و چوقور تحلیل اپتیلیب، تپگیشلی خلاصه لر چیقاریلگن. رساله، هجری ۱۳۸۴/میلادی2005- ییلی «افغانستان آیدین فرهنگی انجمنی»

ارقه‌لی باسیلیب چیققن.

حرمتلی اؤقووچیلر، «بابری خط» حرفلری جدولینی اوشبو رساله مقواسی‌نینگ تؤرتینچی بېتیده کؤریشینگیز ممکن.

۷. نوایی نینگ سیلنمه غزللر تؤپلمی:

بابر، اؤزبېک بویوک شاعری و متفکری میر علیشیرنوایی اثرلرینی مراق بیلن اؤقوب، اونینگ «خزاین المعانی» ناملی تؤرت دېوانیدن (غرایب الصغر، نوادرالشباب، بدایع الوسط و فوایدالکبر)دن اؤز ذوق و ادبی سلیقه سیچه غزللر تنلب، یخشی بیر تؤپلم توزگن اېکن. شو حقده اؤزی «بابرنامه» ده دېیدی:

«آدینه کونی آی نینگ ییگیرمه اوچی دا علیشیر بېک نینگ تؤرت دېوانیدن بحور و اوزان ترتیبی بیله غزللار و ابیات کیم انتخاب قیلیلادور اېدی، اتمامی غه یېتدی.» (بابرنامه، ۲۲۷– بېت)

بابرنینگ اوشبو اثری شو یقینلرده تاپیلگن. بو نسخه ایران اسلامی جمهورلیگی، ملی شورا مجلسی کتابخانه‌سیده (۱۰۰۷۳) سان آستیده سقلنماقده. نسخه نستعلیق خط بیلن یازیلگن و ۲۵۰ ورق/ ۴۹۸ صفحه دن عبارت دیر. هر بېتده ۳۰–۲۸ بیت یازیلگن. اگر هر بېتده گی بیتلر سانینی اؤرته چه ۲۹ ته حسابگه آلسک، دېمک بوتون نسخه ده (۱۴۴۴۲) بیت جایلشگن.

هرغزل تېپه سیده (نوادردین، بدایعدین، غرایبدین و فوایددین) دېب تؤرت دېوان نینگ بیریدن تنلنگنی بېلگیلنگن.

بیرینچی بېت اؤشبو بیت بیلن باشلنگن:

خوان وصلیدین اوکـوش نعمت ارا دور اغیار
روزی اېـت بـیـزگه هم اُول نوع تنعم یارب

سؤنگگی بېت نینگ بیتی بو دور:

اؤتدی عمر اُول خوبلر شاهی دین آیرو ماه و سال
مېـن قـاری قـولـغـه وصالی خود اېرور امر محال

نسخه نینگ اداغی یؤق، ورقلر توشگن. شو باعث، کاتب نینگ آتی و کتابت تاریخی بیللی ایمس.

محققلر و علاقمندلرنینگ فایده‌لنیشلری اوچون دیجیتل قیلینگن:
(www.icrl.ir)

۸. موسیقی، اوروش و شعر مصطلحاتی کتابلری:

أیریم منبعلرده، بابر موسیقی و اوروش حقیده هم ایکی علیحده کتاب تألیف اېتگن، دېب کۅرسه‌تیلگن. بیراق »بابرنامه«نینگ موجود متنیده بو حقده هیچ بیر اشاره یا که معلوماتنی اوچره‌تمه‌یمیز. شونینگدېک، بابر خراسان و عراق فصحاسیگه بیر نامه بیلن اۅزی نینگ **«شعر مصطلحاتی»** ناملی اثری (مسوده‌سی) نی کۅریب چیقیب، فکر بیلدیریشلری اوچون یيبارگن. بو اثر بار-یۅقلیگی حقیده حالیگچه معلومات یۅق. بو حقده بیرینچی خبرنی اوشبو قلم یازگن.

هرحالده، حاضرچه بو ایکله کتاب هم بابرنینگ یۅقالگن اثرلری قطاری حساب‌لنیب کېلماقده.

۱. استاد رحیم ابراهیم نینگ فیسبوک صفحه‌سی (Rahim Ibrahim)، January 2016/27

۲. حلیم یارقین، ظهیرالدین محمد بابر ینه بیر اثر یازگن می؟، پشاورده استاد رحیم ایراهیم مسؤولیتیده نشر قیلینه دیگن چاووش مجله‌سی(بیل و سانی؟) نشر بۅلگن.

دوران مېنی اؤتکـاردی سر و سامان دین
ایـیـردی مېنی بیر یؤلی خان و مان دین
گـه بـاشـیـمـه تـاج، گـه بـلای طـعـنه
نې لار کـه باشیمغه کېلمادی دوران دین

شفیقه یارقین

ظهیرالدین محمد بابر معمالری

معما اؤزبېک کلاسیک شعریتیده کته اؤرین آلگن و اینیقسه هجری ۱۱-۸ (میلادی 14-17) عصرلرده جدا کؤپ رواج تاپیب، ترقیات چؤقیسی‌گه یېتیشگن اېدی. اؤزینی شعرده استاد و ماهر بیلگن هر بیر شاعر، شو دورده معما أیتیش و معما یېچیش بیلن مشغول بؤلیب، معما فنی گه رساله‌لر هم یازگنلر. مولانا شرف الدین علی یزدی نینگ **«حلل مطرز در فن معما و لُغز»**، مولانا عبدالرحمن جامی نینگ **«رسالهٔ معما»**، مولانا شهاب الدین معمایی نینگ **«رسالهٔ معمای شهاب»**، سیفی بخاری نینگ **«رسالهٔ معما»** و میر علیشیر نوایی نینگ **«رسالهٔ مفردات»** اثرلری شو جمله‌دن دیر.

ظهیرالدین محمد بابر هم معما فنی گه قیزیقیب، (۵۲) ته معما یره‌تگن اېدی. مېن **«دیوان ظهیرالدین محمد بابر»** کتابی نی توگه‌تیب، چاپگه تاپشیرگن پیتلریمده، قؤلیم ده بؤلگن یلغوز ایکیته معما، یعنی «بابر» و «شاه» نامیگه أیتیلگن معمالرنی دیوان نینگ ۱۸۴ نچی صحیفه سیگه کیریتدیم. بیراق قالگن ۵۰ ته معمانی هیچ بیر منبعده اوچره‌تمه‌گنیم اوچون بابر دیوانی گه کیریتیلمسدن قالدی.

کتاب قویاش یېلی ۱۳۶۲ کـابـلـده باسیلیب چیقدی و مېن ایکی یېلدن سؤنگ،

تاشکپنتده علمی-تحقیقی سفریم چاغیده دکتور سید بپک حسنوف بیلن اوچره‌شیب، او کیشی تمانیدن بابرنینگ (۵۲) ته معماسی چاپ بؤلگنلیگی حقیده اپشیتدیم و نشر قیلینگن معمالرنی کؤچیریب، اؤزیم بیلن افغانستان گه آلیب کپلدیم.

منه اپندی، ظهیرالدین محمد بابر توغیلگنی نینگ (۵۱۰) ییللیگی مناسبتی بیلن قؤلینگیزده‌گی رساله ده بابر معمالرینی «دپوان ظهیرالدین محمد بابر» گه بیر تکمله بؤلسین، دپب چاپ اپتدیک.

اپسلب اؤتیش کپره‌ک کیم بو معمالرنی ایلک بار، اتاقلی تورک عالمی فواد کوپرولو زاده میلادی 1931 ییلی **«ملی تتبعلر مجموعه سی»** تؤپلمیده نشر قیلگن.

اوشبو رساله ده چاپ اپتیلگن معمالرنینگ ۷-۱ نچی سیگچه حرمتلی عالم سیدبپک حسنوف مفصل صورتده پپچیش طریقه‌سینی کؤرسه‌تیب بپرگن. بیز بو پپرده اونی قیسقه‌راق حلینی کؤرسه‌تیب بپردیک.

شونینگدپک، معمالردن (۲۳) ته‌سینی (۳۰-۸ نچی) سیگچه پپچیب بپریب، قالگنینی سیز ذکاوتلی، سپزگین و معما فنیگه علاقمند اؤقووچیلر حل قیلیب، بیزگه یاردم کؤرسته‌سیز، دپب امید بیلدیره‌میز.

سؤزیمیز یکونیده شونی هم أیتیش کپره‌ک کیم، حرمتلی سیدبپک حسنوف ۵۱ ته معمانی نشر قیلیب، «دپوان ظهیرالدین محمد بابر» کتابیده‌گی «شاه» نامی گه بپریلگن معمانی کپلتیرمه‌گن. معمالر سانی مکمل بؤلسین، دپب بیز چاپ اپتیلگن معمانی هم بو رساله گه کیریتدیک.

۱. حسن:

خلقونگنی راست قیلغیل، هر ساریغه که بارسانگ
آحسنت دپر باری اپل، گر یخشی آت چپقارسانگ

پپچیمی: «احسنت» سؤزیدن «آت» چپقه-ریلسه، «حسن» قاله دی.

۲. بابر:

ایشیکینگ آستانیغه قۇیوبان ایکّی یوزومنی
اۇپای گاهي تواضع بیرله، سورتای گاه کۇزومنی

بیچیمی: ایشیک «باب» سۇزی نینگ آخریده اَبجد حسابیده ایکّی یوز سانی یعنی «ر» حرفینی قۇشسنگیز، «بابر» سۇزی حاصل بۇله دی.

۳. ابراهیم:

نېچه آتینی ایشیتگاچ آه اوروب اۇزدین کېتای؟
عاقبت باش بارغوسیدور بابر آهیم دن نېتای

بیچیمی: «بابر آهیم» سۇزلری باشیدن «ب» حرفی چیقاریلسه، «ابراهیم»نامی قاله دی.

۴. معین:

کۇزوم که خطی ایردی انینگ مطلوبی
یوز شکر که روشن ایتتی کۇز مکتوبی

بیچیمی: مکتوب نینگ کۇزی «م» حرفینی کۇز «عین» (عرب تیلیده) بیلن قۇشسنگیز، «معین» نامی چیقه دی.

۵. یوسف:

یوتادور تأسف دین فراقیدا کۇنگلوم قان
نېتای بو بلا بیرله نېدور دۇستلار درمان

بیچیمی: «یوتادور تأسف» سۇزلری بونداق افاده‌لنگن: «تأسف» سۇزیده «یو» حرفلری «تا» اۇرنیگه کېلسه، «یوسف» نامی حاصل بۇله دی.

۶. خالد:

کۇنگولگا اۇت سالور اول گل نینگ ایکّی یوزی نینگ آلی
ایچیمنی کویدورادور اول قرا زلف آلیده خالی

بیچیمی: «زلف» یعنی «دال» حرفی آلدیده «خال» تورسه، «خالد» بۇله دی.

۷. آزاد:

عشق طورین ایستاسانگ قاشیمغه بی اِهمال کېل
عشق ارا آزار بېحد چېکمیشام یاد آل کېل

پیچیمی: «آزار» بی«حد» قیلینسه «آزا» بؤله دی. «دال» حرفی قؤشیلسه «آزاد» نامی چیقه دی.

۸. میر:

مېنینگ بیرله نېچه که یؤق معاشی
مېنینگ باشیم داغی اول یار تـاشی

پیچیمی: «مېنینگ» باشی «م» اگر «یار» تاشی یعنی تشقی حرفلری «ی» و «ر» بیلن قؤشیلسه، «میر» حاصل بؤله دی.

۹. سلمان:

اولوس دین مهر آلـدیک، خواه اېریکتیک
اول آی بـاری بـیـزینگ بیرله ایلیکتیک

پیچیمی: «اولوس= اُلُس» دن مهری یعنی «س،ل» آلینیب، «بیزینگ» سؤزی فارسچه ده «مان» بیلن قؤشیلسه، «سلمان» بؤله دی.

۱۰. آزاد:

بېزار بؤلدی کؤنگلوم آزرده قیلدی چون یار
بـېـزار بـؤلـغـای آنـدیـن آزار تـاپسه ناچار

پیچیمی: کؤنگول «دل»، آزرده بؤلسه «ل» توشیب، «د» قاله دی و اگر «بیزار» «آزار» بؤلوب، ینه آزار تاپسه، یعنی «ر» سی توشسه، «آزا» قاله دی، «د» بیلن قؤشیلسه «آزاد» نامی حاصل بؤله دی.

۱۱. طالب:

سیغماس اېدیم تؤنومغه فرحدین مېنِ حزین
بـې مـهـر یـار قـیـلـسه عطایې لباس دین

پیچیمی: «عطا» و «لباس» دن آز– آز «طا» و «لب» آلینسه، «طالب» بؤلهدی.

۱۲. اُمت:

تېلبه کؤنگلومنی آلدوروبتورسیز
بې نیازیـنـی تـا کـؤروبتورسیز

پیچیمی: «کؤر» عربچه ده «ام» اگر «تا» حرفینی کؤرسه، «اُمت» سؤزی حاصل بؤلهدی.

۱۳. بابا:

قدینگ خیالی کیم ببرورام جان هوا سیدا
بـار دور مـگـر الـف کبی جانیم اراسیدا

یېچیمی: اگر «الف» حرفی (راست-لیگی بیلن قد-قامتگه اوخشه تیله دی) «ب» حرف لری اراسیده کیرسه، «بابا» بۆله دی.

۱۴. ساریغ:

ای حـسن سېنـینگ برگ گل اندامینگ
یوز لاله نی خوار اېتتی خدِ گـل فامینگ
یېـتـکور بـیـر آیاغ بیرله باشینی کۆکگا
گـر آرزویـې قیـلـسه غـریـبی جامینگ

یېچیمی: «بیر آیاغ» فارسچه ده «ساغری» بیلن تېنگ توره دی. اگر ایاغی یعنی آخرگی حرف لری «ری» باشیده گی حرف لری «سا» گه یېتکورولسه، «ساریغ» سۆزی حاصل بۆله دی.

۱۵. سیاوش:

کـۆنگـولـنی زهـد و تقوی و ورع دین یاندوروبتورسین
سېنی دېب یوز یاغاچ-دین اېې پریوش کېلتوروبتورسېن

یېچیمی: «سېنی» یوزی «سی» اگر یاغاچ - «الف» بیلن (راست لیگی اوچون الف حرفی گه اۆخشه تیلگن) قۆشیلیب، «وش» اونگه کېلتیریلسه، «سیاوش» سۆزی نمایان بۆله دی.

۱۶. علامه:

چون سېنی باقمس، اول آی نینگ جوریغه یوز باغلامه
آی یوزینی کۆرماک ایستار بۆلسانگ، اېې کـۆز یېغلامه

یېچیمی: اگر «کۆز» عربچه ده «عین» یعنی «ع» حرفی «لامه» نی یېغسه، «علامه» سۆزی حاصل بۆله دی.

۱۷. رفیع:

چو باردور اوشبو سرگردان کۆنگولگا تېلبه-لیک ذاتی
تـعـجـب قیلـمـانگیز باش-سیز اېسه حرفی عباراتی

پیچیمی: اگر «حرفی» باش–سیز بۆلسه، «رفی» قاله دی و اگر «عبارت» هم باش –سیز بۆلسه، یعنی «ع» حرفی آلینیب، «رفی» بیلن قۆشیلسه، «رفیع» سۆزی حاصل بۆله دی.

۱۸. آدینه:

جان بیرله کۆنگولنی غم–غه همخانه دېگیل
چـون تېـلـبـارادور غـرقـهٔ جـانـانـه دېگیل
اول سـروغه اې کـۆنگـول، بو افسانه دېگیل
بـۆلـسون قـدمـیـنـگـدا ایـکّی دېـوانه دېگیل

پیچیمی: ایکّی سۆز، یعنی «دی» و «آنه» دېوانه سۆزیدن آلینیب، «آ» حرفی باش حرف بۆلیب، باشقه–لری قدمیگه قۆییلسه، «آدینه» سۆزی چیقه‌دی.

۱۹. یاری:

تېلبه بۆلدوم، اېل دېماس حالیمنی اې ظالم سنگا
یـا بـبـری کـېـلسانگ پیاپی آیتایین حالیم سنگا

پیچیمی: اگر «یا» بیلن «ری» ایکّینچی مصرع–ده پیاپی (کېت مه کېت) کېلسه، «یاری» بۆله دی.

۲۰. اختیار:

رقیب اوییده نهان اۆیـنار اول حبیب قمار
نېتیب اۆزوم–نـی انـگا همدم قمار قیلای
چـو اختـفـای قمـار اۆلـدی یار اندا بوزار
بو ایشنی اېلگا نې تیل بیرله آشکار قیلای

پیچیمی: اوچینچی مصرع–ده اگر «اختفا» نی «یار» بوزسه، یعنی «اختفا» دن «فا» نی أییریب، اۆرنیگه اۆزی کیرسه، «اختیار» سۆزی حاصل بۆله‌دی.

۲۱. قیا:

قویاش که یارنی کۆرگان، دېماس لطیف آنی
آنـیـنـگ عـذاری قـاشیدا دېگیل کثیف آنی

پیچیمی: «وش» اوخشه–تیش اوچون فارسی– دری ده ایشله–تیله–دی. اگـر

قویاش یارگه اؤخشه‌تیلمسه، یعنی «وش» اوندن چیقاریلسه، «قیا» سؤزی حاصل بؤله دی.

۲۲. کمال:

کم کؤرولسه نې عجب اول گلعذار
زلـفـینی کیم کېلتوروبتور تار- تار

یېچیمی: اگر «اول» زلفی تار- تار قیلینسه یعنی «الف» و «ل» آلینیب، مصرع نینگ باشیده گی «کم» سؤزی بیلن قؤشیلسه، «کمال» سؤزی حاصل بؤله‌دی.

۲۳. ندیم:

رندلار بزمیغه یېتتی شیخ و کـؤب قیلـدی جفا
باده جامی سینمه دی، درهم بؤلوب اېتتی عصا

یېچیمی: «رند» گه جفا قیلینسه یعنی «ر» حرفی توشوریلسه، «ند» قاله دی و اگر باده «می» درهم بؤلسه «یم» بؤلیب «ند» بیلن قؤشیلگنده «ندیم» سؤزی حاصل بؤله دی.

ینه بیر تورلی یېچیمی: جام فارسچه‌ده «مینا» دېیله دی. اگر «مینا» سؤزی درهم بؤلسه، حرفلری جاییدن بېجا بؤلیب، عصاسی یعنی «الف»ی سینمه ی، عصانی باشی‌دېک خم قیلینسه «د» حرفی شکلینی آله‌دی و «ندیم» سؤزی حاصل بؤله‌دی.

۲۴. مهتر:

تیلار فراق اول آی دین مېنی همـیشه یېراق
چو مهر کؤرساتور اول آی، نې دور مراد فراق

یېچیمی: «مهر» سؤزی اؤرته‌سیده «ت» حرفی فراق کېلتورسه، یعنی «مه» و «ر» اؤرته‌سیده «ت» آیریلیق سالسه، «مهتر» سؤزی نمایان بؤله‌دی.

۲۵. بیرام:

هرگز منگا رام بؤلمـاس اول گلفامیم
بیل کیم تانیماس آتیم زهی بد نامیم

یېچیمی: بؤلمسلیک و یؤقلیک دری تیلیده «بی» بیلن کؤرسه تیله دی. بېکار، بې‌مروت، بې‌پول سؤزلری کبی. بیرینچی مصرع ده‌گی «هرگز رام بؤلماس» عباره سی

انه شونداق قاعده گه کۆره «رام» بۆله آلمسه، «بیرام» سۆزی اورته گه کېله دی.

۲۶. نادری:

اېرور مېن ترک عاشق کاش بۆلسام فارسی، قانی؟
دېسام حالیمنی، بیلگای فارسی دان دلـبـریـم آنی

پېچیمی: بو معما هم (۲۵) معمادېک پېچیله‌دی. فارسی نی «دری» هم دیرلار. بۆلمسلیک و بیلمسلیک افاده سی »بې» دن علاوه «نا» بیلن هم دری تیلیده کۆرسه–تیله–دی:

دان– نادان، خوش– ناخوش سۆز لری سینگری. بابر بو معما ده «مېن ترک من، دری اېمس من» دېگن افاده نی «نا» بیلن کۆرسه–تیب «نادری» سۆز نی یسه گن.

۲۷. ساقی:

پـری بـۆلـدی جانینگ سېنینگ، بابرا
کـۆنگـول قوشی دلبستهٔ جانینگ بیله
کۆنگول اوچماغین ایستاسا جد قیلیب
اوچـار یـار قـیـل مـۆنس آنینگ بیله

پېچیمی: «ایستاسا» یعنی «سا» نی ایستب، «قیلیب» دن «قی» نی اوچیریب، اونگه مۆنس قیلینسه، «ساقی» حاصل بۆله دی.

۲۸. کلامی:

پېچیلدی ساچ، بو دور سېندین مرادی
کـه قیـلـغایسېن کلامې، بیزنی یادې

پېچیمی: ساچ «کلاله» پېچیلسه، «له» توشیب، «کلا» قاله دی. اگر «کلا»، «می» نی یاد قیلسه، یعنی آلدیگه کېلسه، «کلامی» بۆله دی.

۲۹. امین:

نېتای هر تون چراغ و دود سۆزی
نـمـایـان دور ارا دا یـــار یـوزی

پېچیمی: «نما» اگر «یان» بۆلسه، «امن» بۆله دی و اگر «یار» یوزی یعنی «ی» حرفی آره گه کیرسه، «امین» نامی حاصل بۆله دی.

۳۰. مستی:

کؤرماپین زار اپدیم یار یوزیـن مپن حیران
ایلادی پي سر و پا تا یوزینی قیلدی عیان

پیچیمی: «مسا» مقصوره الف بیلن «مسی» بؤله دی. بو سؤز تانگ و اپرته و صورت (یوز) معنی سیده دور. یوز نینگ آقلیگی و تینیقلیگی تانگ «مسی» گه اوخشه تیلگن. اگر «مسی» سؤزی «ت» بیلن بی سر و پا بؤلسه، یعنی «ت» آرقه لی آیاغی باشیدن ایریلسه، «مستی» بؤله دی.

۳۱. قباد:

یـوز بـیـابـان طـرفیغه اورایین
درد دل بیرله نپ موندا تورایین

۳۲. دایم علی:

یـارب اُول خـورشیـدرو بـی مهـر آیـیـم قـانده دور؟
کیم انگا سالسام کؤزوم نی، یا دپسام کؤنگلوم غمین؟

۳۳. نعمان:

تـا بـارغـالـی گـلـعـذاری گـل، سـیم تنیم
هـریـان گـلـدپک چـاک دورور پـیـرهـنـیم
اؤلـسـام کـؤز و آغـزی و قـدی یـادی بیله
چاک اؤلغوسی کؤنگلاک کپبی هریان کفنیم

۳۴. شهرتی:

یوزمینگ جفا اول آی اوچون مپن قرارسیز
قـیـلـغـایمـپـن اخـتـیـار، ولی اختیارسیز

۳۵. سلمان:

چیقار سودایی لارنینگ دود ینگلغ آهی، باشیغه
اگـر کپـلـتورسه ساچینی پریشان زلفی قاشیغه

۳۶. ساعد:

تیغ جفانی کیم که دپسانگ اهل حال دور
بـاشـیـغـه سیـنـدورور بت بی اعتبار دور

۳۷. سخی:

پنهان کؤنگولدا عشق ابدی، هجران بلاسیده
فـاش اؤلـــدی مـاجـراسـی خـلایق اراسیده

۳۸. ولی:

اي غیر، اُول آی نینگ ایت–لاری یانیدا متصل
وقـتـی کـه آوغه بارسه، بو قُل نی حساب قیل

۳۹. محمد:

اُول کـونـی کیـم حبـیب کؤرگایمبن
منگا یوز مینگ شرف دور اُول کوندا
بـؤلـــسا گـر بـامـداد محـبـــوبـــی
درد دل بـرطـرف دور اُول کـــون دا

۴۰. یاران:

آه و اشکیم دین کؤنگول کیم بؤلدی درمانده کؤرونگ
وه کـه بـؤلـدی بیدل اوشبـو بـاد و باران ده کؤرونگ

۴۱. سهراب:

مـی سـویـی خـرم دورور اہـلـتور خمار آزارینی
کؤرسه خرم سوونی کیم بیلگای خماری بارینی

۴۲. دارا:

مبن عشقیده زار و واقف اہرماس
حـالـیـمـدین اوشـال نگار چینی
دردیمـنی دیدیم ولی نې بیلگای
تـا انـگـلامـاغـونچه فارسی نی

۴۳. عالم:

اي یـار کـه یارلیغیدین اؤلدونگ غافل
دشمـن کـبی بابـرنی کؤرارسبن حاصل
دیب سبن اَلمیم قیلسه رفیق، اہتای یار
قیـلـمـیـش اَلمـینگ رفیق، یار آییتغیل

۴۴. خرم:

هرکیم کپچه می ایچیب صباح آییلغای
مخمورلوغیدا هؤش دین آیریلغای
میخانه-غه یبتکونچه چاغیرسیز بؤلماس
شاید آرادا خمار زؤری قیلغای

۴۵. نقیب:

کؤروب اغیار ایله کؤز و کؤنگولگا بؤلدی درد و غم
پریشان بؤلغالی اؤزدین باریبتور کؤز و کؤنگلوم هم

۴۶. بابا:

باصفا عارضینگ نې دلکش دور
بې نهایت قاچارلارینگ خوش تور

۴۷. عطار:

بهشتِ نشئه غه جان بیرله ارتباط تیلا
خمار دوزخی اوچون عرق صراط تیلا

۴۸. قراچه:

اول پریشان زلف نینگ کیم کینه سی دیرینه دور
چون پریشان-راق دورور گؤیا نې تاج کینه دور

۴۹. تقی:

گر صورتینگ وصفینی تانگ دې آلماسا بو بېقرار
یا منقبت یا نی دېگای اې یار کؤرساتگیل عذار

۵۰. هومان:

قاشینگغه چین نی سالیب بؤلمه جور ایله یامان آتلیق
جهان اہلی چو یامان دېر کیشینی بو صفات اوچون
بو هیأتینگ-نی کؤروب قیلسه وهم مهر یریدور
بو نامراد که قؤیدی باشینی یخشی آت اوچون

۵۱. ایاز:

ای غیر حذر قیلغیل البته رقابت تین
قیلماس سنگا بو صرفه، آل داغی باشینگنی کپت
بابر بو دلایی(؟) دور برهمزده بیلگایسیز
ایار آتینی بی شک بو سؤزنی بارین فکر اپت

۵۲. شاه:

هجر شامی ساچی سوداسی چپکار هریان مپنی
وه که بو پایانی یؤق تون قیلدی سرگردان مپنی

۵۳. حکیم:

نپ تانگ گر آسماندا قیلسا بازی
اول آی نینگ آتی کیم بؤلغای مجازی

۵۴. شهرتی:

همیشه آوغه بارورمپن، دپمانگ، نپ کپتمک دور؟
اُول آی دور آو جهتی، نپ تعجب اپتمک دور؟*

* یوقاریده گی معما لردن فقط بابر و شاه آتیگه یازیلگن معمالر بابر دپوانی نینگ ۱۳۶۲ ییلی کابل نشریده چاپ اپتیلگن اپدی. قالگن برچه سی تکمله دن آلیندی.

«بابرنامه»دن قیزیق نکته‌لر

خواجه کلان چون هنددن متنفر اپدی، باوریدا اوی نینگ عمارت لاری نینگ تامیدا بو بیت نی بیتوبتور کیم:

اگر بخیر و سلامت گذر ز سند کنم

سیاه روی شوم گر هوای هـند کنم

بیز هندوستانده توروب، موندق ظرافت آمیز بیت آیتماق بیصورت تور. کپتماکدین بیر کدورت بؤلسه، بو نوع ظرافت‌تین ایکی کدورت تور. مپن داغی بدیهه ده بیر رباعی آیتیب، بیتیب ییباردیم:

یـوز شـکـر دپ بـابـر کـه کـریم غفار

بپـردی سنـگـا سند و هند و ملک بسیار

ایـسـیـقلیغی غه گر سنگا یؤقتور طاقت

ساووق یوزینی کؤرای دپسانگ غزنی بار

(بابرنامه، ۲۷۲–بپت)

* * *

ینه شیخیم بپک اپدی. «سهیلی» تخلص قیلور اوچون شیخیم سهیلی دپرلار اپدی. بیر طور شعر أیتور اپدی. قؤرققودپک الفاظ و معانی درج قیلور اپدی. انینگ ابیاتی دین بیری بو دور:

شـبِ غـم گـردباد آهم از جا برد گردون را

فرو برد اژدهای سیل اشکم ربع مسکون را

مشهور دور کیم، بیر قتله بو بیت نی مولانا عبدالرحمن جامی خدمتیده اؤقوبتور. مولانا آیتوبتور کیم: «میرزا شعر أیته‌سیز یا آدم قؤرقوته‌سیز؟»

(بابرنامه، ۱۵۶–بپت)

بیانه غه قلندر پیاده نی یبباریب، نظام خان غه وعده و وعید فرمان لاری یبباریلدی بوغینه قطعه‌نی بدیهه ده آیتیب یبباریلدی:

با تورک ستیزه مکن ای میر بیانه
چالاکی و مردانه‌گی تورک عیان است
گر زود نیایی و نصیحت نکنی گوش
آنجا که عیان است چه حاجت به بیان است؟

(بابرنامه، ۲۷۳–بېت)

* * *

علیشیر بېک قلین نیمه لار اختراع قیلیب اېدی و یخشی نیمه لار اختراع قیلیب اېدی، هر کیشی کیم هر ایش ته بیر نیمه پیدا قیلدی، اُول نیمه نینگ رواج و رونقی اوچون «علیشیری» دېر اېدی. بعضی ظرافت بیله علیشیر بېگکا اسناد قیلورلار اېدی نېچوک کیم، علیشیر بېک قولاق آغریغنده یاغلیق باغله‌غان اوچون خاتون لار کؤک یاغلیق نی قییق باغله‌غان نی «ناز علیشیری» آت قؤیدیلار. (بابرنامه، ۱۶۲–بېت)

* * *

ینه میر مرتاض اېدی، حکمیات و معقولات نی یخشی بیلور اېدی. انینگ اوچون بو لقب بیله ملقب بؤلوبتور کیم، بسیار روزه توتار اېکاندور. شطرنج غه کؤپ شعفی بار اېکاندور، بیر مرتبه دا کیم، اگر ایکی حریف اوچراسه، بیری بیله شطرنج اؤیناب، ینه بیری نینگ اېتگی نی توتوب تورور اېکاندور کیم کېتماگای دېب. (بابرنامه، ۱۶۰–بېت)

* * *

شیباق خان سمرقندنی آلغانده، ملا بنایی نی ملازم قیلیب اېدی. شیباق خان بیله اېدی. سمرقند فتحی دین نېچه کوندین سؤنگرا سمرقندغه کېلدی. قاسم بېک اندین بدگمان بؤلوب، شهر سبز تمان رخصت بېردی. نېچه کوندین سؤنگ چون فضیلت‌لیق کیشی اېدی گناهی صادر بؤلمایدور اېدی سمرقند غه کېلتوردوک. دایم قصیده و غزل اؤتکارور اېدی. نوادا بیر عمل مېنینگ آتیم غه باغلاب اؤتکاردی. اوشول اثنادا بیر رباعی آیتیب اؤتکاردی، رباعی:

نی غله مرا کزو توانم نوشید
نی مهمل غله تا توانم پوشید

آنرا که نه خوردنیست و نی پوشیدن
در عـلـم و هـنر کجـا تواند کوشید

اُول فرصت لاردا بیرار، ایکیرار بیت آیتور اپدیم. ولی غزل توگاتمایدور اپدیم. بیرگینه رباعی آیتیب ییباردیم، رباعی:

ایشلار باری کؤنگلونگداغی دپک بؤلـغوسیدور
انـعـام و وظـیـفـه بـاری بـویـرولـغوسیدور
اُول غـلـه و مهمل که دپب اپردینگ، بپردیم
مهمـل غـه بـؤی و غله دین اوی تؤلغوسیدور

ملا بنایی بو رباعی نینگ سؤنگغی مصرعی نینگ قافیه سینی ردیف قیلیب، اؤزگا قافیه بیله بیر رباعی آیتیب اؤتکاردی:

میـرزام کـه شـاه بحر و برّ بؤلغوسیدور
عـالـمـدا هـنـر بـیـرله سر بؤلغوسیدور
بیـر مهمل اوچون مونچه عنایت بؤلدی
مستعمل اگر دپسام، نې لار بؤلغوسیدور

اول فرصت–ته خواجه ابوالبرکه فراقی شهرسبزدین سمرقندغه کپلیب اپدی. دپدی کیم، اؤشول ردیف و قافیه ده آیتماق کپراک اپدی. بو رباعی–نی خواجه ابوالبرکه آپتدی، رباعی:

بو جور که قیلدی دور سورولغوسیدور
سلـطـان کرم بو عذر نی قولغوسیدور
تؤکولگان اگر چه تؤلماس، اې ساقی!
تؤکـولـگـانیمیز بو دورده تؤلغوسیدور

(بابر نامه، ۹۰۶ نچی هجری ییل واقعه لری، تاشکینت: 1960م.، ۱۴۲ و ۱۴۳ نچی بپتلر) و (بابرنامه، جاپان نشری، ۱۲۸–۱۲۷ بپتلر).

دوشنبه کونی جمادی الاول آیی نینگ ییگیرمه اوچیده، سیر قیلاآتلاندیم. سیر اثناسیده خاطریمغه یېتتی کیم، همیشه توبه دغدغه سی خاطریمده بار اېدی. بو نامشروع امر ارتکابیدین علی الدوام کۆنگلومده غبار اېدی. دېدیم کیم اې نفس:

چند باشی از معاصی مزه کش
توبه هم بې مزه یی نیست، بچش
نېچه عصیان بیله آلوده لیغینگ؟
نېچه حرمان ارا آسوده لیغینگ؟
نېچه نفسینگغه بۆلورسېن تابع؟
نېچه عمرونگنی قیلورسېن ضایع؟
نیت غزو ایله کیم یوروب-سېن
اۆلماکینگنی کۆزونگا کۆروب-سېن
کیم که اۆلماک اۆزیگا جزم اېتار
اوشبو حالت ته بیلورسېن که نېتار؟
دور اېتار جمله مناهیدین اۆزین
آریتور بارچه گناهیدین اۆزین
خوش قیلیب اۆزنی بو کېچماکلیک-تین
توبه قیلدیم چاغیر ایچماکلیک-تین
آلتون و نقره، صراحی و ایاق
مجلس آلاتی تمامین اول چاق
حاضر آیلاب، بارینی سیندوردوم
ترک اېتیب مَی نی، کۆنگلول تیندوردوم

بو سیندورولغان آلتون ـ کوموش صراحی و آلاتنی مستحقلارغه و درویشلارغه اولاشیلدی. اول کیشی کیم توبه ده موافقت قیلیب اېدی، عسس اېدی. سقال قیرماقته و قۆیماقته موافقت قیلیب اېدی، اول کېچه سی و تانگلاسی بېک-

لاردین و ایچکی–لاردین و سپاهی–لاردین و غیرسپاهیدین اوچ یوزگا یقین کیشی توبه قیلدیلار، حاضر چاغیرلارنی تۆکتوروب، بابادۆست کېلتورگان چاغیرلارنی بویوردوک کیم، توز سالیب، سرکه قیلغایلار. چاغیرلارنی تۆککان پېرده بیر وایین قازدورولدی، نیت قیلدیم کیم بو وایین نی تاش بیله قۆپارتیب، بو وایین نینگ یانیده بقعهٔ خیری قیلغایلار.

(بابرنامه، ۹۳۳ نچی هجری ییل واقعه سی، ۳۸۲ نچی بېت.)

* * *

آدینه کونی ذی الحجه آیی نینگ ایکی–سیده قیرق بیر قاتلا اۆقور وردنی بنیاد قیلدیم. اوشبو ایامده بو بیتیمنی:

کۆز و قاش و سۆز و تیلینی مودې؟
قـد و خـد و سـاچ و بېلینی مودی؟

بېش یوز (و) تۆرت وزنده تقطیع قیلدیم. بو جهتدین رساله ترتیب بېریلدی.

(بابرنامه، ۹۳۳ نچی هجری ییل واقعه سی، ۴۰۱ نچی بېت.)

بابر تویوقلریدن

وصل دین سۆز دېرگا یۆق یارا منگا
هـجـر ارا رحـم أیـلاگیل یارا منگا
اۆقونـگ اېتتی کۆپ یمان یارا منگا
مـرهـم لطـفـونـگ بیـله یارا منگا

* * *

أُول که هر کۆزی غزیل چین دورور
قاشـیـدا پـیوسته آنینگ چین دورور
چونـکه کۆپ یلغان آیتتی أُول منگا
گـر دېسام یلغانچی آنی چین دورور

حلیم یارقین

بابر مکتوبلری

حرمتلی اؤقووچیلر،

بو یپرده بابرنینگ انشاسی و مکتوب نویسلیک یؤسونی همده اؤغیللریگه کؤرستگن یؤل-یؤریقلر و ببرگن اؤگیتلری بیلن سیزلرنی تانیتیش مقصدده اؤغیللری همایون و کامران میرزالرگه یازگن مکتوبلریدن ایکّی نمونه‌نی کپلتیره‌میز.

أیتیش کپره ک که، همایون گه یازیلگن نامه «بابرنامه» متنیدن اقتباس بؤلیب، کامران میرزاگه اتب یازیلگن مکتوب نینگ متنی «بابرنامه» گه کیریتلگن بؤلمه‌ی، بلکه مپن اونی هجری ۱۳۶۷- ییلی تاشکپنتده، اؤزبپکستان بپلیملر اکادمی‌سیده علمی-عملی سفریم چاغیده **«اؤزبپک ادبیاتی مسأله‌لری»** ناملی مجله (میلادی 1979-ییلی، ۶۰۹ نچی سانی، ۸۸-۹۰ بپتلری)دن کؤچیریب، اؤزیم بیلن افغانستان‌گه آلیب کپلگن اپدیم.

مکتوب نینگ اصل نسخه سی موجود بؤلمه ی، بلکه کؤچیریلگن نسخه سی **«نصیحتنامهٔ بابرشاه به فرزند خود»** نامی بیلن (ت-۱۲۷۲) رقمی آستیده قازان (تاتارستان مختار جمهوریتی مرکزی) بپلیم یورتی کتابخانه‌سینینگ «نادر قؤلیازمه کتابلر بؤلیمی» ده سقلنماقده.

اوشبو مکتوب متنی اؤزبپکستان عالمی بپگعلی قاسموف تمانیدن اپسلب اؤتیلگن مجله ده، نامه نینگ فوتو کاپیسی بیلن بیرگه نشر اپتتیریلگن. متنده تله ی خطالر و کمچیلیکلر بار که غالباً کاتبلر تمانیدن یؤل تاپگن. اولرنی تؤلیق برطرف قیلیش نامه نینگ اصل نسخه سی قؤلیمیزگه بؤلمه گنلیگی اوچون حاضرچه ممکن اپمس، البته. بیراق، بیز اونده‌گی فارسی دری شعرلری و بعضی بیر یپرلرینی توزه‌تیب نشر قیلدیک.

* ظهیرالدین محمد بابرشاه‌نینگ کیینلری قۇلیمیزگه یېتگن ایکیته تورکچه و بیرته هم فارسچه قیسقه، ایخچم و گۇزه‌ل مضمون و انشالی نامه‌لری، «بابرنامه» دن خواجه کلان گه جۇنتگن مکتوبی همده اونینگ «وصیتنامه»سینی هم اوشبو نشرگه کیریتیشنی فایده‌لی بیلدیک.

همایون-غه بیتیلگان خط نینگ سوادی:

همایونغه مشتاقلیق-لار بیله ساغینیب سلام دېگاج، سۇز اول کیم دوشنبه کونی ربیع الاول آیی‌نینگ اۇنیدا بېک‌کینه بیله بیان شیخ کېلدیلار. خط-لاردین و عرضه داشت-لاردین اول یوزداگی، بو یوزداگی کیفیت و حالات مشخص و معلوم بۇلدی.

شکر، بېرمیش سنگا حق فرزندې
سنـگـا فـرزنـد و مـنـگا دلبندې

تېنگری تعالی موندق سېوینچ-لارنی منگا و سنگا همیشه رۇزی قیلغای، آمین یا رب العالمین.

آتینی اَلاَمان قۇیمیش-سېن. تېنگری مبارک قیلغای، ولې باوجودکیم اۇزونگ بیتیب-سېن، موندین غافل بۇلوب-سېن کیم کثرت استعمال بیله عوام، الامان دېرلار، یا اېل امان دېرلار، اۇزگا موندق الف لام آت-ته کم بۇلور. تېنگری آتینی و ذاتینی فرخنده و مبارک قیلغای، منگا و سنگا کۇپ ییل-لار و بسیار قرن-لار الامان-نی دولت و سعادت بیله توتا بېرگای!

تېنگری تعالی اۇز فضل و کرمی بیله بیزنینگ ایشیمیزنی یاسابدور. موندق قابو قرن-لاردا تاپیلماس. یانا سه شنبه کونی آی نینگ اۇن بیریدا اراجیف خبر کېلدی کیم، بلخ اېلی قربان-نی تیلاب، بلخ قه کیورمیشلار.

یانا کامرانغه، کابلداغی بېکلارگا فرمان بۇلدی کیم باریب، سنگا قۇشولوب، حصار یا سمرقند یا هرساریغه کیم صلاح دولت بۇلسا، یوروگایسیز. تېنگری–نینگ عنایتی بیله باغیلارنی باسیب، ولایت–لارنی آلیب، دوستلارنی شاد، دشمنلارنی نگونسار قیلغایسیز. انشاءالله تعالی. سیزلارنینگ جان تارتیب، قیلیچ چاپماق محل –لارینگیزدور. قاپودا کېلگان ایشنی تقصیر قیلمانگیز. گران جانلیق بیله کاهل–لیق، پادشاه–لیق بیله راست کېلماس:

جهـانـگـیـری تـوقف برنیابد
جهان آن را بود، کو به شتابد
همـه چیزی ز روی کدخدایی
سکـون مـیـیابد، الاّ پادشاهی

اگر تېنگری عنایتی بیله بلخ و حصار ولایتی میسر و مسخر بۇلسا، حصاردا سېنینگ کیشینگ بۇلسون، بلخ ته کامران نینگ کیشی–سی بۇلسون؛ اگر تېنگری عنایتی بیله سهرقند هم مسخر بۇلسا، سمرقندته سېن اۇلتورغیل، حصار ولایتینی انشاءالله خالصه قیلغومدور. اگر کامران بلخ–نی آزیرغانسا، عرضه داشت قیلینگ. انشاءالله انینگ قصورینی اۇشال ولایت–لاردین– اۇق راست قیلغومیزدور. یانا سېن اۇزینگ بیلور اېدینگ که دایم بو قاعده مرعی اېدی: آلتی حصه سنگا بۇلسا، بېش حصه کامرانغه بۇلور اېدی. همیشه بو قاعده–نی مرعی توتوب، موندین تجاوز قیلمانگ. یانا، اینینگ بیله یخشی معاش قیلغایسېن. اولوقلارگا کۇتاریملیک کېراک. امیدیم بارکیم سېن هم یخشی اختلاط قیلغای–سېن. اینینگ هم متشرع و یخشی بیگیت قۇپوبتور، اول هم ملازمت و یکجهت–لیق– ته تقصیر قیلماغای.

یانا سېندین آزراق گیله–م بار، بو ایکی – اوچ ییلدین بېری بیر کیشینگ کېلمادی. مېن یېبارگان کیشی هم راست بیر ییلدین سۇنگرا کېلدی. موندق بۇلورمی؟

یانا خط–لارینگدا یالغوزلوق کیم دېب–سېن، پادشاه–لیق–ته عیب دور، نېچوک کیم دېېتورلار:

اگـر پای–بندی، رضا پیش گیر وگر یکسواری، سر خویش گـیر

هېچ قیدې پادشاهلیق قیدی–چه یۏقتور. پادشاهلیق بیله یالغوزلوق درست کېلماس. یانا مېن دېگاندیک بو خطلارینگنی بیتیب–سېن و اۏقومای–سېن، نې اوچون کیم، اگر اۏقور خیال قیلسانگ اېدی، اۏقوی آلماس اېدینگ، اۏقوی آلماگاندین سۏنگ، البته تغییر بېرور اېدینگ. خطینگنی خود تشویش بیله اۏقوسا بۏلادور، ولی اسرو مغلق–تور. نثر معما هېچ کیشی کۏرگان اېماس. املانگ یامان اېماس، اگرچه خیلی راست اېماس. التفات نی (ط) بیله بیتیب–سېن؛ قولونج نی (ی) بیله بیتیب–سېن. خطینگ نی خود هر طور قیلیب، اۏقوسا بۏلادور، ولی بو مغلق الفاظینگ–دین مقصود تمام مفهوم بۏلماېدور. غالباً خط بیتیردا کاهل لیغینگ هم اوشبو جهت–تین دور. تکلف قیلای دېیسېن، اول جهت–تین مغلق بۏلادور. بوندین ناری بې تکلف و روشن و پاک الفاظ بیله بیتی، هم سنگا تشویش آزراق بۏلور و هم اۏقوغوچی–غه.

یانا اولوق ایش اوستیگا باراسېن، ایش کۏرگان، رأی و تدبیرلیق بېکلار بیله کېنگاشیب، الارنینگ سۏزی بیله عمل قیلغایسېن.

اگر مېنینگ رضام–نی تیلارسېن، خلوت–نشین–لیقنی و اېل بیله کم اختلاط–لیقنی برطرف قیلغیل. کوندا ایکی نوبت اینینگ–نی و بېکلارنی اختیارلاریغه قۏیمای، قاشینگغه چارلاب، هر مصلحت بۏلسا، کېنگاشیب، بو دولتخواه–لارنینگ اتفاقی بیله هر سۏزونگا قرار بېرگایسېن.

یانا خواجه کلان مېنینگ بیله گستاخانه اختلاط قیلااورگانیب اېدی، سېن داغی، نېچوک کیم خواجه کلان بیله اختلاط قیلور اېدیم، اۏشونداق اختلاط قیلگایسېن. تېنگری عنایتی بیله اول ساری–لار ایش آزراق بۏلسا، کامران–غه احتیاج بۏلماسا، کامران بلخ ته مضبوط کیشی–لارنی قۏیوب، اۏزی مېنینگ قاشیمغه کېلسون.

یانا مونچه فتح و ظفرلار کابلدا اپکاندا بؤلدی. کابل–نی شگون توتوبتورمېن، انی خالصه قیلدیم، هېچ قایسینگیز طمع قیلماغایسیز.

یانا یخشی باریب–سېن، سلطان ویس–نینگ کؤنگلینی آلیب–سېن، انی قاشینگغه کېلتوروب، انینگ رأیی بیله عمل قیلغایسېن کیم، ایش بیلور کیشی دور. چیریک–نی یخشی ییغیب یورگایسېن. آغیز سؤزلاریدین بیان شیخ صاحب وقوف دور. معلوم بؤلغوسیدور دېب، مشتاقلیق–لار بیله سلام.

پنجشنبه کونی ربیع الاول آیی نینگ اؤن اوچیدا بیتیلدی.*

* بابرنامه، دکتور شفیقه یارقین اهتمامی بیلن، 935 نچی هجری ییل واقعه لری، 266–270 نچی بېتلر.

محمد کامران میرزاگه

هندوستاندن قندهارگه ییباریلگن بابرشاه–نینگ مکتوبی:

فرزند ارشد و ارجمند سعادت نشان محمد کامران میرزا بهادرگا سلام محبت انجامیدن سۏنگ اول کیم، کۏکلتاش و ایچکی–لارینگ بیله سبق اۏقورغه رجوع کېلتوروب اېرمیش–سېن. بو جهت–تین کۏنگولگا سرور و خاطرگا حضور یېتیب، نه بسیار خوشحاللیک یوز بېردی. تېنگری تعالی درگاهیدین امیدیم بار کیم، جمیع قابلیت و صلاحیت بابیندا کامل و مکمل بۏلوب، کمالغه یېتگایسېن. همیشه اوشبو طریقنی مرعی توتوب، زنهار تقصیر قیلماگایسېن. نېچوک کیم حضرت خواجه حافظ دین منقول دور:

پـیـران سخـن ز تـجـــربه گویند، گفتمت

هان، ای پسر که پیر شوی، پند گوش کن

اېشیتتیم کیم چغتای اېلی کیم حضرت مغفور و مرحوم سلطان حسین میرزادین قالیب–تورلار کیم اول اېل نینگ کۏپراک خراسان اېلی بیلان اۏلتوروب، قۏپوب بسیار قابلیت و حیثیت پیدا قیلیب، لطافت دین خالی اېرماس لار.

اگرچه خراسان اېلی خوش طبع اېلدورلار، حیثیت–لاریدا سۏز یۏقتور، لاکن مذهب و ملت–لاریدا تنگ بار. فتنه انگیز اېلدورلار. اۏغولنی آتادین، آتانی اۏغولدین اییرورلار. الارنینگ یوزیگا فریفته بۏلوب، اۏز احتیاطینگنی قۏلونگدین بېرماگایسېن. تورک اولوسیدین آتاسی قل باشلاغان، آناسی پتوی(؟) باشلاگان. تۏره کۏرگان اېل بار کیم، آتالاری آتا ـ آنامیزگا خدمت قیلیب، جان تارتیب، ایسیغ ـ ساووغدا، سفر و حضردا بیرگا بۏلوب، لحظه، بلکه لمحه ایریلمیان، خدمت شـایسته قـیلـیب و بنده–لیقنی برجای کېلتوروبتورلار. اول اېلدین امتحان قیلیب،

اېشیکینگا یۏل بېروب، وکیل مطلق اېتیب، غافل بۏلماغایسېن. کیچیک ـ یاشلیق اېرسالاردین کېنگاش سۏروب، مصحلت- اصلا و مطلقا هېچ مهم-غه اشتغال قیلماغایسېن. اندېشه-لیق بېکلار ایلان و عالی رأی قراچو دولتخواه-لار کیم همیشه مصحلت ایچیندا بۏلاکېلیبتورلار، الارنینگ سوال ـ جواب و کېنگاش -لاریدین چیقماگایسېن. خوشامدگۏی سۏزیغه فریفته بۏلوب، دولتخواه-لار کیم، دولتگا مناسب سۏزنی اېشیتیب، کۏروب ـ بیلیب، کېلیب یوزونگا قاتیق ایتورلار، الارگا اچیغلماگایسېن. اگرچه یوزونگا فی الحال کۏرونور، آخر نېچه کۏپ کولدورور. مثل دور کیم: دۏست ییغلاتور، دشمن کولدورا ایتور. دۏست و دشمن نی تانیب، بو مضمون بیلان عمل قیلماغایسېن.

مصرع:

جای گل، گل باش و جای خار، خار.

تقی قندهار چیریکی احتشام دور. هر قایسی کیچیک ـ کیریم نینگ سۏزی بیلان اول ساری آتلانغوچی بۏلماغایسېن. اگر ضرورت بۏلوب، قابو تاپیب، آتلانور بۏلسانگ، ایش باشلاگان، مجلس کۏرگان، تۏره ـ تۏقهٔ کۏرگان توزوک قیلغان دولتخواه-لارینگا کۏنگول بېریب، یخشی آیتیب ییبار. اېلدین یخشی سۏزونگنی آیتیب، مکمل بۏلوب، استعداد تمام بیلان متوجه بۏلغایسېن. ییراق ـ یاقیندین اېشیتورگا و کۏرورگا مناسب بۏلغوسیدور.

تقی ناجنس، کم-ذات هر نېچه خوش طبع و قابلیتلیق بۏلسالار، تربیت قیلوب، امور مملکت-گا دخل بېرماگایسېن کیم، حضرت شیخ سعدی دین منقول دور کیم:

ناکس به تربیت نشود ای حکیم، کس
در باغ لاله روید و در شوره، خار و خس

حضرت مولانا جامی دین بو قطعه مشهور دور:

هر که ناکس بود در اصل و سرشت
بـه تـقـالـیـب دهــر کـس نـشـود
سـگ مـگــس را اگـر کنی مقلوب
قـلـب آن غـیـر سـگ مگس نشود

تقی ماوراءالنهر اہلی بسیار ساده لوح اہلدورلار. هر نېچه بې–قابلیت بۏلسالار، الارگا اعتماد قیلسه بۏلور. تخصیص اول قرص شبستان نینگ شمع انواری دور و یا گلستانی نینگ عندلیبی سخنور حضرت خواجه عبیدالله کیم امداد قیلیبتورلار، تا عنایت بو ایشلارنینگ دولت اول عزیزلارنینگ همتی–دین دور. اول سلسله نینگ مرید و اصحابی، پادشاه زاده دېب، سېنگا کېلسالار، زنهار اکرام و اعزازلارینی مرعی توتوب، الارنینگ باری–سیدا تقصیر قیلماغایسېن. الار کیم عشق بابندا بۏلورلار، سېورلارنینگ ایتینی هم سېورلار.

تقی هندوستان کیفیتی فتحنامه–دین معلوم قیلغونگدور. ابراهیم، کیم هندوستان پادشاهی بۏلغای، انی اۏغلی قۏلغه توشوبتور. انی، سېن فرزند دلبندگا یېباریلدی، نېچوک کیم انینگ احوالیندین خبردار بۏلوب، اۏزونگ مقید بۏلغایسېن. موندین سۏنگ کیم هر واقعهٔ یوز بېرسا، ارسال قیلغومدور.

والسلام، حسنینگ نظاره–سیدا پیوسته–میز، رهگذر یۏق. سۏز اوشبودور که جانا، خالق دین اۏزگا سۏز یۏق.

خواجه کلان گه بابرشاه–نینگ مکتوبی:

خواجه کلانغه سلام دېگاچ، سۆز اولکیم، شمس الدین محمد اتاوه–غه کېلدی، کیفیت–لار معلوم بۆلدی. بیزنینگ اهتمامیمیز اول ساریلار بارماقده بېحد و بېغایت تور. هندوستان ایشلاری هم بیر نوع سامان تاپیب کېلادور. تېنگری تعالی دین امید انداق دورکیم، بو آرانینگ ایشی تېنگری تعالی عنایتی بیله بات سرانجام تاپغای. بو ایش ضبطی–دین سۆنگ بې توقف، تېنگری یېتکورسا، متوجه بۆلغومدور.

اول ولایت لارنینگ لطافت لارینی کیشی نېچوک اونوتقای؟! علی الخصوص موناق تایب و تارک بۆلغاندا، قاوون و اوزوم–دېک مشروع حظنی نې–طور خاطردین چیقارغای؟ بو فرصت–ته بیر قاوون کېلتوروب اېدیلار، کېسیب یېگاچ، غریب تأثیر قیلدی، تمام ییغلاب یېدیم.

کابل نینگ نامربوط لوغینی بیتیلیب اېدی، اول باب–ته اندېشه قیلیب، آخر خاطر مونگا قرار تاپتی کیم، یېتتی ـ سیکیز حاکم بیر ولایت–ته بۆلسا، نې طور مربوط و مضبوط بۆلغوسیدور؟ بو وجه–دین اېگاچیمنی و حرملارنی هندوستانغه تیلادیم. جمیع کابل ولایت و قرایاتینی خالصه قیلدیم. همایونغه و کامرانغه هم بو مضموننی مشروح بیتیدیم. بیر اۆبدان کیشی اول خطلارنی میرزالارغه اېلتسون. موندین بورون هم اوشبو مضموننی میرزالارغه بیتیب ییباریب اېدیم، شاید معلوم بۆلدی اېرکین. اېمدی اول ولایت نینگ ضبطیدا و عمارتیدا هېچ عذر و سۆز قالمادی. موندین سۆنگ اگر قۆرغان نامضبوط یا رعیت نامعمور بۆلسا؛ یا ذخیره بۆلماسا؛ یا خزینه تۆلماسا؛ اول عمده الملک نینگ بېمحاصل–لیغیغه حمل بۆلغوسیدور. بعضی ضروریات کیم، مسطور بۆلغوسیدور، بعضی سیغه فرمان هم باریبتور. بولاردین آرتقان، خزینه بۆلسون.

ضروریات بولاردور: اول قۏرغان نینگ مرمتیغه؛ یانا ذخیره؛ یانا کېلور ـ بارور اېلچی نینگ علوفه و قۏنالغاسی؛ یانا مسجد جمعه نینگ عمارتی یارماغینی مالدین آلیب، شرعی قیلیب، صرف قیلسون لار؛ یانا کاروانسرا و حماملارنینگ مرمتی؛ یانا ارک–ته استاد حسنعلی قیلغان پیشیق خشت بیله نیمکاره عمارت نینگ اتمامی: بو عمارتنی استاد سلطان–محمد بیله مشورت قیلیب، مناسب طرح بیله بویرولسون. اگر استاد حسنعلی تارتقان بورونغی طرح باردور، خود اۏشنداق ـ اۏق تمام قیلسون، یوق اېرسا، اتفاق بیله بیر شیرین طرحلیق عمارت سالسون، انداق کیم صحنی دېوانخانه صحنی بیله برابر بۏلغای.

یانا خورد کابل نینگ بندی کیم تنگی نینگ خورد کابل ساری چیقاریدا بتخاک سویی غه باغلاغلوق تور؛ یانا غزنی نینگ بندی نینگ مرمتی؛ یانا باغ خیابان و خیابان؛ یانا بو باغ نینگ سووی آز دور، مونگا بیر تېگیرمان سوونی ساتقون آلیب، کېلتورماک کېراک؛ یانا خواجه پسته نینگ غرب ـ جنوب طرفیدا توتوم دره سووینی بیر پشته اوستیگا کېلتوروب، حوض قیلیب، نهال لار تیکتوروب اېدیم. گذرگاه نینگ مقابله سیدا توشگان اوچون و یخشی مدنظری بار اوچون "نظرگاه" غه موسوم بۏلیب اېدی، موندا هم یخشی نهال–لار تیکماک کېراک؛ طرح بیله چمن لار قیلیب، چمن لار اطرافیدا خوشرنگ و خوشبوی گل و ریاحین تیکماک کېراک.

یانا سید قاسم هم کومک تعیین بۏلدی؛ یانا تفنگ اندازلار بیله استاد محمد امین جیبه–چی نینگ احوالیدین غافل بۏلمانگ؛ یانا بو خط یېتگاچ ـ اۏق اېلچیمنی و حرملارنی بات چیقاریب، نیلاب قه چه بدرقه بۏلوب کېلینگ. کېراک کیم اوشبو خط یېتگاچ، اۏشول هفته–دا هر نېچه کېچ قالسالار، البته چیقسون لار، نې اوچون کیم هندوستاندین بارغان چیریک تار یېردا تنقیص–لیق هم تارتارلار، ولایت هم خراب بۏلور.*

* بابرنامه، دکتور شفیقه یارقین اهتمامی بیلن، 270–272 بېتلر.

فـراق دشـتـیـدا ییـتـگان غم و تفکردیـن

اســیـر دلـشـــده، یـعـنـی فـقیر بابردین

دعا و قوللوق انگاکیم جناب و قدری انینگ

بـلـنـد و عـالـی اپـرور وهم ایله تصوردین

قوللوق و دعادین سؤنگ عرض اولکیم فراق کونلاری نې بلا اؤزون بؤلور اپرمیش، و فراق کونی نینگ هر ساعتی–دا یوز بلا فزون بؤلور اپرمیش. بو نهایتی یؤق غم و فرقت ته، و بو غایتی یؤق بلا و شدت ته، وصالینگ خیالی بؤلماسا نېتگای اپردیم، و خیالینگ وصالی بؤلماسا، باشیمنی آلیب کېتگای اپردیم. اعتقادیم سنگا اول یوسونلوق اپدی کیم عرض قیلدیم، و مرادیم سېندین بو ینگلیغ دور کیم شرح ایلارمېن:

مراد وصلینگ اپرور، آیله یاد بابرنی

اونـوتمـاغـیل یانـا بو نامراد بابرنی

خراسان و عراق فضلاسی بیله فصحاسی خدمت–لاریده معروض اولکیم جبلّت اِقتضاسی بیله شعرغه مایل و مقتضای وقت بیله بیرار– ایکّی–رار بیت–قه قایل بؤلولور اپدی. خاطرغه یېتار اپردی کیم مصطلحاتینی داغی بیر کیشی قاشیدا کؤرولسا، کؤنگولگا کېچگان شبهه نی اندین سؤرولسا. تقدیر حسبی بیله انگـا توفیق تاپیلمادی و بو، بې تحقیق قالدی. آخر اؤز آلیمدین بیر – ایکّی رساله

معلوم قیلیب، بیر نېچه کلاغ پا مرقوم بۆلدی. ملتمس اول کیم هر غلط و سهوې کیم بۆلسا، کۆرگوزگایلار، اصلاح قلمی بیله اول غلط و سهوین توزگایلار، تا بو وسیله بیله بو تألیف نینگ سقمی صحت قه بدل بۆلغای و مؤلف نینگ جهلی علم–غه مبدّل.

مکتوبِ مرغوب که مصحوب یکی از ارباب–القلوب بود، در اَیمن اوقات و اَسعد ساعات رسید. نه چندان بهجت و سرور و خرمی و حضور بر این دل و جان مهجور روی نمود، که در حِیَز تقریر آید و یا در حیطهٔ تحریر گنجد. ملتمساتی که بدان اِشعار داشت و متمنّیاتی که از آن انتظار میبرد، از زبان قلم مذکور و بر روی نامه مسطور بود. التماس و تمنّی بر حسب دلخواه و مدّعا به حصول انجامیده و به وصول رسیده. قاصدی به سوی مقصود روانه کرده شد. مقدار یک کف* اشرفی از حامل رقعه طلب نمایید.

تحریر فی سنه ۹۳۰ هـ. ق.

* به حساب جمل: ک = ۲۰، ف =۸۰، مجموع آن = ۱۰۰ اشرفی.

ظهیرالدین محمد بابرپادشاه نینگ فرزندلریگه وصیتنامه‌سی

بو مهم سندنینگ فوتوکوپی نسخه‌سی، اؤزبېکستان نینگ اندیجان شهریده‌گی «بابر و خلق ارا مدنیتی موزیمی» ده سقلنه‌یاتگن فوتوکاپی یوزیدن آلینگن.

ایسلتمه:

بابرنینگ وصیتنامه سی آگره شهری یانیده گی «نیلوفر» باغیده بابر تمانیدن دم آله یاتگن پیتیده یازیلیب، همایون گه یېبارېلگن. مذکور وصیتنامه «بابرنامه» گه کیرمه گن. اونینگ اصل نسخه‌سی اوزاق وقت هندوستانده گی بهوپال دولت کتابخانه سیده سقلنگن. میلادي 1921 ییل 11- دسامبرده هند تاریخچی عالم «ناتهـ» اوندن نسخه کؤچیریب آلیشگه موفق بؤله دی. پروفیسور «ناتهـ» (هندوستان بابر نگاهیده) آتلی رساله سیده مذکور وصیتنامه گه علیحده اؤرین بېره دی.

بو وصیتنامه نینگ فوتو کاپیسی «بابر خلق ارا فوندی» علمی هیئت اعضالری تمانیدن قؤلگه کیریتیلگن و اؤزبېکستان گه آلیب کېلینگن.

«وصیتنامه» نینگ اؤزبېکچه ترجمه سی:

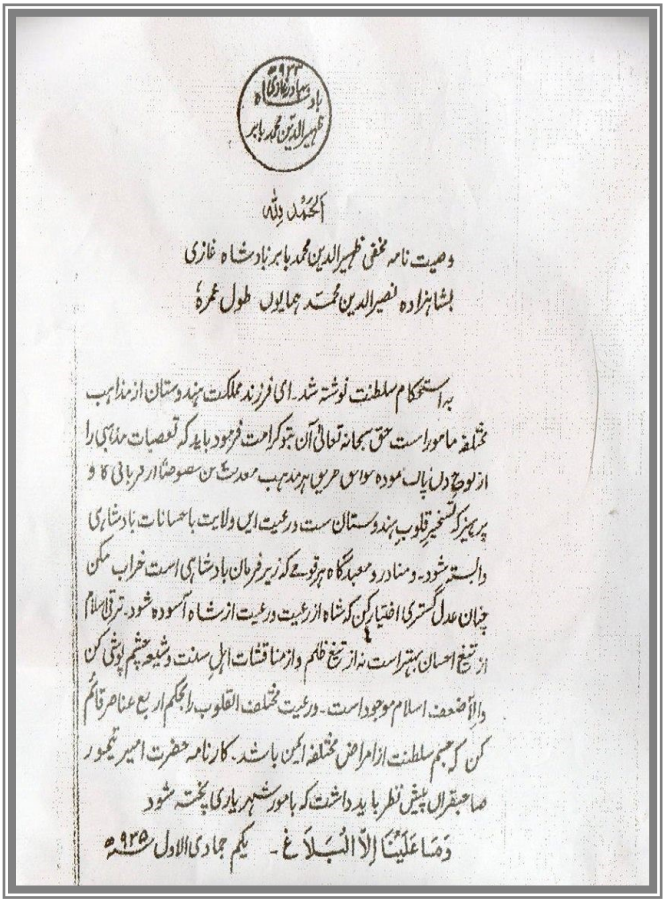
بهادر پادشاه غازی ظهیرالدین محمد بابرنینگ وصیتنامه سی

الحمدلله

سلطنت نینگ استحکامی اوچون یازیلدی.

اي فرزند! هندوستان مملکتی تورلی مذهبلردن عبارت. سبحان الله تعالی اونی سېنگه کرامت قیلدی. هر بیر مذهب گه تعصب‌سیز و پاک قلب بیلن قره گین؛ هر بیر مذهب و طریقت گه عدالتلی بؤل؛ خصوصاً سیگیرنی قربان قیلیشدن سقلنگین. بو هندوستان خلقی نینگ قلب ارداغی و بو ولایت اهلی نی پادشاه گه یخشی نظر بیلن باغله نیش یؤلی دیر. پادشاه فرمانیگه بؤی سؤنگن خلقنی خراب

قیلمه گین. عدالتنی اختیار قیلگین. شونده شاه رعیتدن و رعیت شاه دن خاطر جمع بؤله دی. اسلام نینگ ترقیاتی احسان تیغی بیلن یخشیراق دور، ظلم تیغی بیلن ایمس. سنت و شیعه اهلی آره سیده گی مناقشه لر دن اوزاقده بؤل. چونکه اسلام بوندن ضعف تاپه دی. تورلی اعتقادلی خلقلرنی تؤرت عنصر حکمیگه بناءً بیرلشتیر. شونده سلطنت وجودی تورلی کسللیکلر (یا تشویشلر)دن خالی بؤله دی. حضرت صاحبقران امیر تیمورنینگ ایش یوریتیشلری (یاساسی یا توزوکی) دایما یادینگده بؤلسین. شونده دولتینگ معمور و پخته بؤله دی. بیز یپتکه‌زیب قؤیه میز، خلاص. جمادی الاول آیی نینگ بیرینچی سی ۹۳۵- نچی سنه.

یادداشت بادشاه غازی
ظهیرالدین محمد بابر

اَلْحَمْدُ لِلّٰه

وصیت نامه مغفی ظهیرالدین محمد بابر بادشاه غازی
بشاهزاده نصیرالدین محمد همایون طول عمرهٗ

بر استحکام سلطنت نوشته شد. ای فرزند مملکت هندوستان از مذاهب مختلفه ماموراست حق سبحانه تعالی آن جنوکرامت فرموده باید که تعصبات مذاهبی را از لوح دل پاک نموده عوام خرعی هر مذهب معدرت من خصوصاً ار قربانی گاو پرهیز کرده تسخیر قلوب هندوستان ست در رعیت این ولایت باحسانات بادشاهی وابسته شود. ومنادر ومعبدگاه هر قومی که زیر فرمان بادشاهی است خراب ممکن چنان عدل گستری اختیار کن که شاه از رعیت ورعیت از شاه آسوده شود. ترقی اسلام از تیغ احسان بهتراست نه از تیغ ظالم واز مناقشات اهل سنت وشیعه چشم پوشی کن والا ضعف اسلام موجوداست. ورعیت مختلف القلوب را بحکم اربع عناصر قائم کن که جسم سلطنت از امراض مختلفه ایمن باشد. کارنامه حضرت امیر تیمور صاحبقران پیش نظر باید داشت که بامور شهریاری پخته شود

وَمَا عَلَيْنَا اِلَّا الْبَلَاغ - یکم جمادی الاول ۹۳۵ھ

هـــروقــت کـه کـؤرگـاسـیـن مېنینگ سـؤزومنی
سـؤزومـنـی اؤقـوب انـگـلاغـاسـیـن اؤزومـنـــی

عراق و فارس گر یېتسه سېنینگ بو شعرینگ ای بابر
آنـی حفـظ اېـتگوسی حافظ، مسلم توتقوسی سلمان

بابر شعریده حکمتلی سؤزلر

ظهیرالدین محمد بابر اؤزی نینگ حیاتیده شاه بؤلسه هـم، کؤپـدن کـؤپ یخشی–یمانلیغلرنی کؤردی؛ اؤز شـهر و دیاریـدن اجـره لـدی؛ بعـضی قـوم و دؤستلریدن یاووزلیکلر و بار کلفتلرنی تارتیب، عظمتلی بیر امپراطورلیکنی قورمـاق مقصدیده تاغ و تاشلر، دریا و چؤللرنی کېزدی؛ قیش ده قـار ایچیگـه کؤمیلیـب، اوروشلرده یره‌لندی؛ قتّیق کسللیکلرنی اؤتکزدی؛ خاتین–باله لری دیداریدن ییراق توشدی؛ دنیاده‌گی بار محنتلرنی چېکدی و شـو یؤسـونده اؤز مـراد و آماجیگـه اېریشیب، کؤرگانیلر یا بابریلر امپراطورلیگینی هندوستان و افغانستانده قوردی.

انه شو دملر و قییـنچیلیکلرنینگ برچه سی اونینگ شعریده یـارقین افـاده سـینی تاپگن. بابر شعریده أیتیب اؤتیلگن برچه مضمون و موضوعلرنی شـرح و تفـصیل بېرگنده، ینه بیر رساله یازیش کېره‌ک بؤله‌دی. بـیز بـو کیچیـک رسـاله‌ده بابـر شعرلریدن فقط گینه پند– اؤگیتلر و حکمتلـی سـؤزلرنی تنلـب، یخـشی حیـات کېچیریش گه یؤللاوچی بؤلسین دېب، قوییده یازه میز:

بـؤلـــمـادیـم عـمـرومـدا بـیـردم خـاطـــر خرم بیله
گر ایلیک–تین کېلسه، بیر دمنی کېچورمانگ غم بیله

باری اېلگا یخـشیلیغ قیلغیل که موندین یخشی یۏق
کـیم دېگـایلار دهر ارا قالدی فلاندین یخشیلیغ

مـوافـق یـارلار بـیـرله بو دمنی خوش کېچـور بابر
نې اوچون کیم کېلور دمغه بۏلاآلماس کیشی ضامن

اۏزونگنی شاد توتغیل، غم یېمه دنیا اوچون زنهار
کـه بیـردم غم یېماککا آرزیماس دنیای فرسوده

مست و بېخودلوق بیله عمرونگنی اۏتکاردینگ، دریغ
اې کـۏنـگـول، موندین باری بۏل بیر نیمه هشیارراق
غـفـلـت اویقوسیدین اویغان، گر تیلار بۏلسانگ مراد
کـیـم یېـتـار مقـصـدغه هر کیم بۏلسه اول بېدارراق

کېچوردونگ آی و ییلنی مست و بېخودلوق بیله بابر
نېچه غفلت بیله عمر اۏتکارورسېن؟ نېچه کون آییل!

غافل اۏلما دولت ته، اۏزنی سالما محنت ته
تېنگـری بېرور البته دولت ایستا، همت توت

دشـمـن نـی کـه بـو دهـر زبردست قیلور
نخوت میی دین بیر نېچه کون مست قیلور
غـم یـېـمـا کـه یېتکورسه باشینی کۏککا
آخـر یـنـه یـېـر کـیـبـی آنـی پست قیلور

هـرکیـم که وفا قیلسه، وفا تاپقوسیدور
هرکـیم که جفا قیلسه، جفا تاپقوسیدور
یخشی کیشی کؤرماگای یمانلیق هرگز
هرکیم که یمان بؤلسه، جزا تاپقوسیدور

اولـکـیـم انـگـا عـلـم ایچره غالب یؤقتور
دېـرلار کـه بـېـری کـېلورغه راغب یؤقتور
دېدیم که بو سؤز راست ایماستور، نېگاکیم
طـالـب نـې تـیـلار انـدا که طالب یؤقتور؟

احـبـاب، یـیـغـیـلـمـاقـنی فراغت توتونگیز
جـمـعـیـتـیـنـگـیـز بـارینی دولت توتونگیز
چون گـردش چرخ بو دورور، تېنگری اوچون
بـیـــر، بـیـرنی نېچه کونی غنیمت توتونگیز

نـې یـــار وفـا قـیـلـغـوسی آخر، نې حریف
نـې صیـف و شتا قالغوسی باقی، نې خریف
یـوز حـیـف، کـه ضـایـع اؤتادور عمر عزیز
افـسـوس، کـه بـاطـل بـارادور عمر شریف

آلـودهٔ یـوز تـومـان مـعـاصـی بـؤلـمـاق
یـوز رنـج و تـومـان عذاب خاصی بؤلماق
کؤپ یخشی اېکین اهل خردنینگ قاشیدا
کـیـم آغـیـریـتـیبان آتانی عاصی بؤلماق

یـات–لارنی کېراک که آشنا کم قیلسانگ
هـرکـیـم که وفا قیلسه، جفا کم قیلسانگ
نـومـیـد بـۆلـور بـارچـه وفـادارلاریـنگ
گـر شـه نظـرینگ بیرله وفا کم قیلسانگ

اعـضـا و جـوارحـیـنگنی حاضر قیلغیل
جان بیرله کۆنگول حاضر و ناظر قیلغیل
هـرلحظه بیر اندیشه و بیر فکرنی قۆی
انـدیشـه و فـکرینگنی بارین بیر قیلغیل

بې قید مېن و خـراب سـیم اېرماس–مېن
هم مال ییغیـشتورور لـئـیم اېرماس–مېن
کابـل–دا اقـامـــت اېـتـتـی بـابر، دېرسیز
انداق دېمـانگیزلار، که مقیم اېرماس–مېن

زنـهـار، کـه دۆسـتلـوقـنی اونـوتماغاسېـن
تـوققـانلیغ–دین کـۆنگولنی ساووتماغاسېن
یـات–لار بیله دشمن طرفین گر توتسانـگ
تـوقـقـانـلـیغ و دۆستلوغ طمع توتماغاسېن

نـاصح سۆزی سنگا نېچه مردود اۆلغای؟
یخـشی و یـمان قاشینگدا نابود اۆلغای؟
بـاری اېمـدی معاش، بیر نوع اېت کیم
حـق راضی و عالم اېلی خوشنود اۆلغای

گر صدق بیله بیراو که عاشق بؤلغای
معـشـوق وصـالـی انگا لایق بؤلغای
پـیـر آلیدا تاپـقوسی مرادین بې شک
هـرکـیم کـه اگر مرید صادق بؤلغای

عـمـر غـفـلـت-ته اؤتکاریب باراسېن
اې ییگـیت واقف اؤل، قاریب باراسېن

مـستـعد بـؤل و قیل اؤزنی قابل
فیـض-لار تا سنگا بؤلغای واصل

بؤلسه گر شرع خلافی هر قول
دېمـاگیل آنی و قیلغیل لاحول

غیبت و یالـغان و موذی سـؤزدین
احتراز اېت، ییراق اېتگـیل اؤزدین

هر یمان قَولنی اؤزدین دور اېت
تیلینگـا بیر نېمه نی مذکور اېت

نهی قیل هرنې که منکر بؤلسه
هرنـې ینگلـیغ که میسر بؤلسه

ینه مؤمن ایشیدا یارلیق اپت
اپل و تیل بیرله مددگارلیق اپت

ظاهر و باطن ادب مرعی توت
بې ادب–لیق روش و راهین اونوت

شفیقه یارقین

بابر عایله سیده شعر و ادب

ظهیرالدین محمد بابر، هند کؤرگانیلر یا بابریلر امپراطورلیگی نینگ اساسچیسی «۹۳۷ هـ.ق.» ییلی عالمدن اؤتدی و نه فقط شان- شکوهلی امپراطورلیک و افغانستان و هندوستان ده قوردیرگن عظمتلی آبده لر، باغلر، قدوقلر، اریقلر، حماملر، کاروانسرالر، یؤللر، رباطلر، مسجدلر، قصرلر، کتابخانه لر، اینیقسه شعر و ادبیات ساحه سیده اؤزی نینگ اؤلمس و اونوتیلمس علمی-بدیعی اثرلرینی قالدیردی؛ بلکه شعر و ادبیات قریحه سی و شاعرلیک و تاریخچیلیک استعدادینی هم فرزندلری و فرزندلری نینگ فرزندلریگه بیر ودیعه و توگنمس خزینه صفتیده قالدیردی.

تاریخچیلر و تذکره مؤلفلری نینگ ایتیشلریچه بابردن همایون میرزا، کامران میرزا، عسکری میرزا و هندال میرزا ناملی تؤرت اؤغیل و گلرنگ بیگم، گلچهره بیگم و گلبدن بیگم ناملی اوچته قیز قالدی. بابر نینگ گلرنگ بیگم و گلچهره بیگم ناملی قیزلریدن تشقری، برچه فرزندلری اؤز عصرلریده اتاقلی شاعر، ادیب و تاریخچی بؤلیب اؤتگنلر.

منه بیز بو رساله ده بابرنینگ شاعرلیک و تاریخچیلیک استعدادینی اونینگ فرزندلری وجودیده ایزلب، قیسقه صورتده اولرنی تانیته میز:

۱. نصیرالدین محمد همایون پادشاه:

بابر نینگ تونغیچ اؤغلی همایون «۹۱۳-هـ.ق.» ییلی ذی القعده آیی نینگ تؤرتینچی کیچه سی کابلده توغیلدی. آنه سی «ماهیم بیگم» سلطان حسین میرزا بایقرا خاندانیگه باغلیق بیر بیک نینگ قیزی ایدی. همایون «۹۳۷-هـ.ق.» ییلی آته سی وفات اپتگندن سؤنگ دهلی تنختیگه اپگه بؤلدی؛ ۲۶ ییل پادشاهلیک دورینی سوروب، «۹۶۳ هـ.ق.» ییلی ربیع الاول آیی نینگ

۱۴–نچی سیده دهلی ده عالم دن اؤتدی.

همایون هم آته سیدبک استعدادلی شاعر بؤلسه–ده، پادشاهلیک یوموشلری، بیر مونچه عیش–عشرتگه بپریلیب، کپچه لر تانگ آتگونچه بزملرده بؤلگنی، اینی لری کامران میرزا و عسکری میرزا قرشیلیکلری سببلی یوز بپرگن اوروشلر و تارتیشوولر بیلن بند بؤلگنی اوچون شعرگه کؤپ قیزیقمه‌ی قالدی. هر حالده، اوندن بیر قنچه غزل، رباعی، قطعه و باشقه شعری پرچه لردن عبارت بیر دپوان قالگن.

بو دپوان دکتور هادی حسن نینگ تصحیح و اهتمامی بیلن هندوستان ده باسیلیب چیققن. دپوان نی قؤلگه کیریتالمه ی، روضة السلاطین ناملی تذکره دن کوچیریلگن همایون نینگ بیر رباعیسی نی قوییده بپره میز:

هـردم ز فـراق تـو ملالـیست مرا
هـر روز ز هجران تو سالیست مرا
حالیست به غربتم که نتوان گفتن
سبـحـان الله غریـب حالیست مرا

۲. کامران میرزا:

بابرنینگ ایکینچی اؤغلی محمد کامران میرزا بیر روایت ده «۹۱۴–هـ.ق.» و ینه بیر قنچه تذکره لر اساسیده «۹۱۵–هـ.ق.» ییلی کابلده گلرخ بپگم بطنی دن توغیلگن. آته سی بابر، تیریکلیگی چاغیده قندهار و کابل حکمرانلیگی و همایون تخت گه اؤلتیرگن دن کیین پنجاب حکمرانلیگی هم کامران میرزا گه بپریلگن اپدی.

کامران بو ولایتلر حکمرانلیگی گه قناعت قیلمه ی، اکه سی همایون میرزا گه قرشیلیکلر کؤرسه تیب، بیر قنچه اوروشلرگه سبب بؤلگنی اوچون «۹۶۰–هـ.ق.» ییلی همایون میرزا فرمانی بیلن کؤر قیلیندی. اوندن کپین تقدیرگه تن بپرگن کامران میرزا، حج قیلیش نیتی بیلن عربستان ساری یوزلندی و اوچ ییل –

کـېتمه–کېت حج قیلیش شرفیگه اېریشدی. تۆرتینچی ییلی حج مراسمی جریانیده «۹۶۴–هـ.ق.» ییلی ذی الحجه آیی نینگ ۱۵–نچی سیده عربستان ده جهان دن کۆز یومدی و معلی گۆرستانیده خدیجه کبری «رض» مرقدی یاووغیده دفن اېتیلدی.

کامران میرزا عجایب استعدادلی، شیرین سۆزلی، درویش مسلک بیر شاعر بۆلیب، دری و اۆزبیک تیللریده یره تگن سېرمضمون و جاذبه لی غزللر، رباعیلر، قطعه لر، مثنوی لر، فردلر دن عبارت بیر تۆلیق دېوان قالدیرگن. دکتور محمد محفوظ الحق اونینگ دری شعرلریدن بیر دېوان توزیب، مکمل و مفصل اردو مقدمه ییلن هندوستان ده چاپ اېتتیرگن. مېن اېسه، کامران میرزا نینگ دری و اۆزبېکچه شعرلرینی الفبا حرفلری اساسیده ترتیب قیلیب، اوچ خطی نسخه و بیر باسیلگن نسخه ییلن سالیشتیریب، تصحیح قیلیب، شعرلرینی هر تمانلمه یاروتیب، شرح حالی ییلن چاپ اېتدیم.

قوییده دری و اۆزبیکی شعرلریدن بیر بیر اۆرنک نی تنلب، کامران میرزانینگ استعدادی و مهارتی گه گواه بۆلسین دېب، کېلتیره میز:

غزل

سېندین ایرو هر زمان کۆنگلوم مېنینگ غمناک راک
کـۆکـراگـیم هجر ایلگیدین پیراهنیمدین چاک راک

تـیـغ مژگان تېز اېتیب مستانه باقسانگ، ای قویاش
خـنجـرینگ بېباک و اندین کۆز لارینگ بېباک راک

بـیـر نـظـر بـیـرلـه بـیـلـیب دردیم مداوا ایلادینگ
یـۆقـتـورور حـسن اهلیدا سېندین کیشی درّاک راک

پـاک–لار کـۆنگلی مقامینگ–دور، مگر نقا ش صنع
چېکمادی صورت بو صفحه اوزره سېندین پاک راک

کـامـــران قـول دور قـد و رفـتـارینگا کیم یۆقتورور
قـامتـیـنـگـدیـن بـاغ ارا ســرو سهی چالاک راک

ای باد، به آن یار سلامم برسان
در خلوت وصل او پیامم برسان
بر صبح وصال و شام زلفش بگذر
یعنی‌که دعای صبح و شامم برسان

۳. عسکری میرزا:

کامران میرزانینگ چین اینیسی عسکری میرزا «۹۲۲-هـ.ق.» یيلی کابلده توغیلدی. همایون دهلی تختیگه اؤلتیرگندن سؤنگ سنبهل حکومتی نی عسکری میرزا گه عنایت قیلدی، لیکن عسکری میرزا اکه سی کامران میرزا بیلن بیرگه لیکده همایون میرزا گه قرشی توریب، قیینچیلیکلرگه دوچ کیلدی. «۹۶۱-هـ.ق.» ییلی حج زیارتی اوچون کعبه اویی تمانگه یؤلگه چیقتی، اما مقصدگه یئتالمه ی، حج یؤلیده شام و مکه اؤرته سیده گی بیر جای ده وفات ایتدی و اؤشه یئرده کؤمیلدی.

عسکری میرزا هم آته سی بابر و اکه سی کامران میرزادیک شعر و ادبیات شیداسی و ذوق-استعدادگه تؤله شاعر ایدی. اوندن دیوان قالگن بؤلمسه هم، شعرلریدن بعضی بیر پرچه-لر ایریم بیاضلر و تذکره-لرده موجود. اونینگ شعرلریدن قوییده گی نمونه لرنی سیله دیک:

ای عسکری، ار مست مدامی، خوش باش
ور معتقد باده و جامی، خوش باش
گفتی: به خرابات نباشم بی او
با یار اگر درین مقامی، خوش باش

چنین که خوی گرفتم به آشنایی تو
هلاک میکندم محنت جدایی تو

گوشهٔ میخانه جای باصفایی بوده است
بی تکلف، گوشهٔ میخانه جایی بوده است

۴. هندال میرزا:

هندال میرزا، بابرنینگ اوچینچی اوغلی، دلدار بیگم بطنی دن توغیلیب، همایون نینگ آنه سی ماهیم بیگم دن تربیت تاپدی. او »۹۲۵- هـ.ق. «ییلی کابلده دنیاگه کیلدی. شو ییل بابر هندوستان فتحی نیتیده یؤلگه چیققن ایدی. هندوستان نینگ بیر قنچه شهرلرینی قؤلگه کیریتگن چاغیده اونینگ توغیلگنینی ایشیتیب، یخشی ایریم یا شگون آلیب، اونگه هندال دیب آت قؤیدی.

هندال میرزا هم اینی-آغه لر اؤرته سیده یانگن اوروش اؤتیگه اؤتین تاشیمه ی قالمه دی. همایون میرزا بیلن بیرگه کامران میرزا و عسکری میرزا قرشی لریده بیر قنچه اوروشلر قیلیب، آخریده »۹۵۸-هـ.ق. «ییلی شهادت گه ایریشدی. اونینگ جنازه سی کابل گه کیلتیریلیب، آته سی بابرنینگ ایاغی تمانیده دفن ایتیلدی.

هندال میرزانینگ هم زبردست شاعر بؤلگنینی و اوندن گؤزه ل و یاقیملی شعرلر قالگنینی تذکره لر و بیاضلر آرقه لی بیله آله میز. قوییده گی شعری نمونه لر اونینگ میین خیال و گؤزه ل قره شینی، همده ظرافت و مهارت دن تؤله بولگن لیگینی اثباتله یدی:

سرو قد تو مایل اهل نیاز نیست
نازیست در سر تو که در سروناز نیست

زان قطره شبنم که نسیم سحری
از ابر جدا کند به صد جلوه گری
تا بر رخ گل چکاند ای رشک پری
حقا که هزار بار پاکیزه تری

۵. گلبدن بیگم:

بابرنینگ فضیلتلی، بیلیملی، ادیب و تاریخچی قیزی گلبدن بیگم کابلده دلدار بیگم دن توغیلیب، آته سیدن کیچیکلیک دن ابدی ایریلیب قالگن بؤلسه هم، آته سی نینگ استعداد و بیلیمینی میراث آلیب، یخشی پرورش تاپدی. همایون میرزا و اونینگ آنه سی ماهیم بیگم بو قیزگه عنایتلر کؤرسه تیب، اونی تشویق و ترغیب قیلگنلری طفیلی گلبدن بیگم هم اولرگه مهر قؤییب، «همایون نامه» کتابینی همایون میرزانینگ پادشاهلیگی وقتیده یوز بیرگن واقعه لر بیانیگه بغیشلب یازدی.

«همایون نامه» فقط بیر قؤلیازمه نسخه یوزیدن باسیلگنی و نشر اپتیلگنی همده اؤشه نسخه نینگ آخریدن بیر قنچه ورقلر اوزیلیب، یؤقالگنلیگی سببلی ناقص بؤلیب قالگن.

«همایون نامه» ۹۳۷-ییل، یعنی بابر نینگ وفاتی و همایون نینگ پادشاه بؤلگن زمانیدن باشله نیب، کامران میرزانینگ کؤر قیلینگن واقعه سی بیانی «۹۶۰-هـ.ق.» ییلن توگه یدی. همایون «۹۶۳-هـ.ق.» ییلی وفات اپتگن. بو حسابگه کؤره ینه اوچ-تؤرت ییل واقعه لری نینگ بیانی نسخه دن توشیب قالگن دیب اؤیله یمن.

گلبدن بیگم، همایون میرزا ییلن بیرگه یشب، دربارده گی و همایون پادشاهلیگی زمانیده یوز بیرگن واقعه لرنی اؤز کؤزی ییلن کؤریب، اؤز قولاغی ییلن اپشیتیب، واقعه لر ایچیده بؤلگنلیگی سببلی «همایون نامه» نی کؤپ دقیق و مستند یازگن. بو کتاب فصاحت و بلاغت ییلن تاتلی دری تیلیده و ایخچم روشده یازیلیب، شرقشناس عالملر و تاریخچیلر مراقلرینی کون سه یین آرتتیرماقده.

گلبدن بیگم اوزون عمر کؤریب، «۹۸۳-هـ.ق.» ییلی حج زیارتی گه هم مشرف بؤلگن.

«همایون نامه» دن همایون میرزا نینگ کسللیگی و بابر اؤز عمری و ساغلیگینی همایون گه فدیه بیرگن واقعه سینی تنلب، اؤز متنی یعنی دری تیلده تقدیم اینه میز:

«وقتی که ایشان (همایون میرزا) بیمار بودند، حضرت (بابر) روزه حضرت علی کرم الله وجهه نگاه داشتند و آن روزه از روز چهارشنبه نگاه میدارند. ایشان از اضطراب و بیطاقتی از روز سه شنبه نگاه داشتند. هوا بغایت گرم بود. دل و جگر ایشان تفسیده و در روزه مذکور به دعا خواستند که:

خدا یا! اگر به عوض جان، جان مبدل میشود، من که بابرم، عمر خود را به همایون بخشیدم.

در همان روز حضرت فردوس مکانی را تشویش شد و همایون پادشاه بر سر خود آب ریختند و بیرون آمده بار دادند و حضرت پادشاه بابام را از جهت تشویش درون بردند.»

ایتیب اؤتکنیمیزدیک بابرنینگ نیبره‌لری و چیبره‌لری هم شعری استعدادنی میراث آلیب، شعر و ادب نی کؤرگانیلر عایله سیده تا باره دوام اینتیرگنلر. اولرنی قوییده قیسقه راق تانیتیب، شعرلریدن بیر- ایکی نمونه بیریب اؤته میز:

۶. ابوالقاسم شوکتی:

میرزا کامراندن بیش قیز و بیر اؤغیل قالدی. کنیه سی ابوالقاسم و شعر ده تخلصی شوکتی بؤلگن ابراهیم سلطان میرزا اؤشه یگانه اؤغیل دور. شوکتی ییگیتلیک چاغیده، اینندی گینه جهاننی یاروته من دیگنیده، «۹۷۴-هـ.ق.» ییلی گوالیار قلعه سیده، جلال الدین محمد اکبر فرمانی بیلن اؤلدیریلدی. اؤلیم چاغیده بو بیت نی ایتگن:

قضا، به کشتن من اینقدر شتاب مکن
بخواهم از ستمت مردن، اضطراب مکن

حبیب گنج بیاضیده، شوکتی نینگ یېتّی غزلینی اوچره تـه مـیـز. اۏشـه غزللردن قوییده گی مطلعلرنی تنله دیک:

یار، هـر شـانه که بر زلف سمن‌سا زده است
نـشـتـرغـم بـه دل غـمـــزدهٔ مـا زده است

شمع رخسارش که آتش زد به جان پروانه را
سـوخـت عـشق آن پـری پیکر دل دیوانه را

لاله از رشک رخت خیمه به صحرا زده است
سـنـبـل از طـرهٔ پـرچـین تو سودا زده است.

۷. گلرخ بېگم:

کامران میرزانینگ قیزی گلرخ بېگم «وفاتی: ۱۰۲۶-هـــ.ق.» شـاعـر و فصاحت و بلاغتده آته‌سیدن قالیشمه‌یدیگان ادیب اېدی. عرفات العاشیقن تذکـره سیده گلرخ بېگم نینگ شاعرلیگی و استعدادی حقیده بونداق دېب یازیلگن:

«به غایت فصیح کامله بوده، عروس ثنایش همچو نام او گلرخ آمـده....در هزار و بیست و شش که بنده به اجمیر بودم، در اردوی بادشاهی درگذشت. ایـن بیت از اوست:

هـیـچـگـه آن شـوخ گـلرخسـار بی اغیار نیست
راست بوده‌ست اینکـــه درعالم "گل بیخار نیست»

بابرنینگ خاندانیده یعنی فرزندلری نینگ اولادی ونبره و چېره لریده هم انه شو شاعرلیک و ادیبلیک استعدادینی کۏپدن کۏپ اوچره‌ته میز. ادبیات و شعر، اینیقسه کۏرگانیلر دوریده گی ادبی آقیم نی قیزیقیش بیلن اۏقیگن کیشیلر، زېـب النساء بېگم، داراشکوه، شاه جهان، بهادرشاه ظفر و باشقه کۏرگانی شاعرلر و ادیبلر ناملری و اثرلرینی یخشی بیلیب اۏرگنگن بۏلسه لر کېره‌ک.

بیز بو کیچیک رساله ده همه لرینی تانیتماقده امکانیمیز یؤقلیگی اوچون، فقط گینه بابرنینگ شاعر و ادیب قیز- اؤغیللری و مثال صورتده کامران میرزانینگ اؤغلی و قیزی یعنی بابرنینگ نیبره لرینی تانیتیب اؤتدیک.

ینه بیر ینگیلیک:

بابر نینگ اؤزی بابرنامه ده آته سی عمرشیخ میرزا (وفاتی ۲ رمضان ۸۹۹ هـ.ق.) حقیده سؤزله گنده، شعر طبعی بار ایدی، اما شعرگه پروا قیلمس ایدی، دیب یازه دی. شونینگ دیک اوکه سی ناصر میرزا شاعرلیگی حقیده بیرار سؤز هم ایتمه یدی، اما روضة السلاطین و حبیب گنج تذکره لریده بو ایککی کیشی نینگ شعر یازگنی حقیده معلومات و بیر نیچه غزل و شعر نمونه لری کیلتیریلگن. مین بابر اولادیدن شعر نمونه لرینی بیردیم، ایندی آته سی و اینیسی دن هم بیر- ایککی شعرنی سیز عزیز اؤقووچیلرگه تقدیم ایتماقنی لازم دیب اؤیله یمن.

۸. عمر شیخ میرزا بن ابوسعید میرزا:

بو غزلنی حبیب گنج بیاضی عمر شیخ میرزا دن دیب قید ایتگن، اما غزلده شهر و دیاردن اوزاقده و هجرت گه توشگن کیشی نینگ آه و فغانی ینگره یدی. مینینگ مطالعه‌م گه کؤره بابرنینگ آته سی عمر شیخ میرزا غربتگه توشمه گن و مسافرلیکنی تجربه قیلمه گن. شونینگ اوچون بو غزلگه شبهه بیلن قره یمن. حبیب گنج بیاضیده عمرشیخ میرزا ابن ابوسعید میرزاگه منسوب قیلینگن غزل:

ما زشهر خود، پریشان و جدا افتاده ایم
در میان محنت و رنج و بلا افتاده ایم
قدر شهر خود ندانستیم و شکر نعمتش
زان سبب، بیمار و زار و بی دوا افتاده ایم
چرخ کجرفتار، با تیغ جفا آواره ساخت
ما کجا بودیم، این ساعت کجا افتاده ایم

مـــرغ زیـــرک بـــوده ایـم، امـا بـه تقدیر خدا
دانـــه یـی نـاچـیـده، در دام بـــلا افـتـاده ایم
ای عمـر شیخ، از غریبی غم مخور، دلشاد باش
مـا دریـــن غـربت، بـه تـقـدیر خدا افتاده ایم*

۹. ناصر میرزا بن عمرشیخ میرزا:

عمر شیخ میرزانینگ اؤغلی و بابرنینگ اؤگه ی اینیسی محمد ناصر میـرزا (۸۹۲-هـ.ق.) ییلده توغیلدی و «۹۲۱-هـ.ق.» ییلده وفات اېتدی.

او «ناصر» تخلص قیلردی (حبیب السیر۲- جلد، ۱۰۰- بېت و صبح گلشن ۴۹۶- بېت).

قوییده‌گی اوچته غزل «تحفةالحبیب» ده ناصر میرزا نامیگه دیـر. بـیـز ایکیته سی نینگ مطلعینی و بیر تؤلیق غزلینی بو یېرده ترقته میز:

چو دیدم آن بت خود را صباح، خواب آلود
سـعـادت نظـرش، خـواب غفـلـتـم بربود

ای بلای عاشقان بـالای سـرو آسای تو
کـار مـا بـالا گـرفـت از قامت بالای تو

دوش مـا را، خـبـر از وصـل تو، میداد نسیم
جـان نـدادیـم و نـکـردیـم ادای تـعـظـیـم
چشم ما جای عزیز است و خیـالـت یـوسـف
دل مـا نـار خـلـیـلـــست و غـمـت ابـراهیم

* روضه اسلاطین، ۲۲۰- بېت

چیست فردوس؟ دمی صحبت صاحب نظران
چیـسـت دوزخ؟ نـفـسی فـرقت یاران قدیم

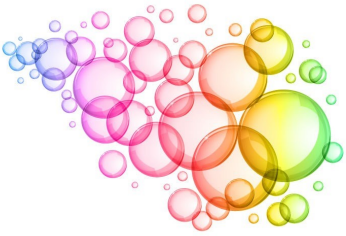
دی ز کـوی تـو صبـا آمد و بر دیده، گذشت
شـکـر میگـفت که: رستم ز خطرهای عظیم

عقـل و جانست به سودای غمت نسیه و نقد
رخ و اشـک اسـت به بازار وجودم زر و سیم

جان سفر میکند از قالب و حق جانب اوست
در قـفـس جـز به ضرورت نشود مرغ، مقیم

مـن کـیـم، گم شده و آمده، از هیچ به هیچ
خـاک و خـونی که دگر روز شود عظم رمیم

زنـدگـی از نظـر لـطـف تـو مـانـد «ناصر»
رحمـت آری ز رحیم ست و کرامت ز کریم*

* روضه السلاطین، ۲۲۵-۲۲۴ بیتلر

شفیقه یارقین

بابر شعرلریدن ترجمه لر

شعر و ادبیات بؤییچه عملگه آشیریله‌دیگن قیین و چیگل ایشلردن بیری، شعرنی شعرگه ترجمه قیلیش دور. نېگه که ترجمه‌ده شاعر شعری‌نینگ غایه سی و بدیعی خصوصیتلری، اینیقسه شاعر عکس اېتتیرگن تویغولر و کېچینمه‌لرینی تؤلیق و یېترلی درجه‌ده انتقال بېریش، البته که جدا قیین و آغیر ایش دیر.

مېن ظهیرالدین محمد بابر دېوانی نینگ علمی–انتقادی متنی‌نی تیارلش جریانیده اونینگ شعرلریدن الهام‌لنیب، ۳۵ ته غزل، ۴۰ ته رباعی، ۱۲ ته فرد، ۲ ته قطعه‌سینی دری تیلیگه شعرگه اؤگیرگن اېدیم. کېین بو ایشنی دوام اېتتیردیم و حاضر ترجمه‌لریم سانی تله‌ی‌گینه؛ مثال اوچون برچه فردلری و قطعه لری و ینه بیر نېچیته غزل و رباعی و مثنویلری هم ترجمه قیلینگن. ترجمه‌لرده امکانی باریچه بابرنینگ اؤزی تنله‌گن وزن و قافیه و اؤزی ایشلتگن کؤپینچه دری سؤزلرنی امانتدارلیک بیلن سقلشگه اینتیلگن من.

بو یېرده، ترجمه‌لردن بیر نېچه اؤرنک نی سیز حرمتلی اؤقووچیلرگه پېشکش اېتیب، خاطرینگیزگه معقول و مقبول بؤله‌دی، دېب امید قیله من. بو ترجمه‌لر قنچه‌لیک یخشی عملگه آشیریلگنی و مېن بو ایشنی قنچه لیک موفقیتلی قیله‌آلگنیم قضاوتینی سیز عزیزلرگه حواله قیله‌من:

باز از اندوه چشمی، خسته بینم خویش را
باز بر زلف کسی وابسته بینم خویش را

باز جانم زار شد از حسرت لبآهای او
باز از دوری چشمش خسته بینم خویش را

گرچه آن ابرو کمان دورم فگند از چشم خویش
لیک پیش ماه خود پیوسته بینم خویش را

تا دلم وابسته زنجیر زلفش گشته است
شکر، چون «بابر» بسی وارسته بینم خویش را*

اگرچه صبر کردن بی‌رخت ای یار، دشوار است
به همراه تو بودن نیز بر من کار دشوار است

مزاجت نازک و تو تند و من دیوانه و مدهوش
چسان حالم به تو ای جان کنم اظهار؟ دشوار است

چه سود از ناله و فریاد خواب آلوده بختم را
که با این ناله ها کی گردد او بیدار؟ دشوار است

مرا آسان بود بودن، به همراه هزاران غم
ولی بودن در این دنیا بدون یار، دشوار است

وصالش را چو خواهی، ناز او بردار ای بابر
که از باغ جهان چیدن گل بیخار، دشوار است*

نی خویش ز من شده ست و نی بیگانه
نی غیر ز من راضی و نی جانانه

هرچند که افسون نکویی خواندم
در نزد همه شدم به بد افسانه

* بو غزل نینگ ترجمه سی: ینه بیر کؤز غمیدین خسته کؤرارمین اؤزنی
* بوغزل نینگ ترجمه سی: اگرچه سینسیزین صبر ایلاماک ای یار، مشکل دور

امـیـد دلـم وصـال بـاشـــد، دانـــم
وصـل تـو مـرا مـحـال بـاشـد، دانم
گـفتم که همیشه مهربان خواهی بود
ایـن گـفـتـه فـقـط خیال باشد، دانم

بنگر که زچشم توست این خسته گی ام
وز ابـــروی تـو بـه غصـه پیوسته گی ام
از کـوی تـــو صـــد بـــار سـفـر میکردم
بـــا زلـف تـو گـر نـبـود دلبـسته گی ام

تـا چـند سخن پیش تو مردود شود؟
نـیـکـی و بـدی نـزد تـو نابود شود؟
زین بـعد معاش آنچنان کن که ز تو
حق راضی و جمله خلق خشنود شود

مـطـرب چـو کـشد نوا، همه گوش کند
جان و دل هر که مست و مدهوش کند
مـقـصـد چـه بـود کـه از هـمه یاد آرد
زان جـمـع فـقـط مـرا فـرامـوش کند؟

از فـرقـت و غـم چـرا شکایت کنمت؟
بـــازآی، کـه از وصـل حکایـت کنمت
گـر لطـف خـدا شـــود و پـیـشـم آیی
هـر آنچـه دلت خواست، عنایت کنمت

حلیم یارقین

بابر حقیده یازیلگن اثرلر

بابرشناسلیک بؤییچه بابر حیاتی، فعالیتی، شخصیتی، علمی و ادبی میراثی تپگره‌گیده اؤلکه‌میز افغانستان و کؤپلب خارجی اؤلکه‌لرده بیر قنچه کتابلر، رساله‌لر و کؤپدن-کؤپ علمی-تحقیقی مقاله‌لر بیتیلیب، نشر اپتتیریلگن.

اوشبو رساله‌ده، بابر حقیده‌گی برچه اثرلرنی تانیتیش قیین و حتی ناممکنلیگی بیللی دیر. بنابرین، بو یپرده، بیز فقط گینه افغانستان عالملری تمانیدن تألیف اپتیلیب، چاپ بؤلگن کتاب و رساله لرنی سیز حرمتلی اؤقووچیلرگه قیسقه چه تانیته‌میز.

۱. آرامگاه بابر:

بو کیچیک رساله رحمتلی استاد خلیل الله خلیلی ارقه‌لی تألیف اپتیلیب، انیس هفته نامه سیگه تپگیشلی «ژوندون» مجله سی نشراتی حیثیده کابلده نشر اپتتیریلگن.

استاد خلیلی اثری نینگ بیرینچی ورقیده اثر تألیفی نینگ مقصدی حقیده بونداق یازه‌دی: «مقصد نگارش این مقاله که اکنون به شکل رساله طبع می‌شود تنها تاریخچهٔ باغیست که بابر شهنشاه بزرگ مغل [«مغل» سؤزینی ایشله‌تیش ینگلیش دیر. «شهنشاه بزرگ تورک» دیلیشی کپره ک-ح. یارقین] در آن مدفون است و بدین جهت است که از نگاشتن تاریخ کامل حیات سیاسی و شخصی بابر صرف نظر شده است.»

استاد خلیلی اؤزی نینگ شیوا و سیلیق نثری بیلن بابر باغی، بابر حیاتی نینگ بعضی ترماقلری، اونینگ مجلل تابوتی «آگره» دن کېلتیریلیب دفن اېتیلیشی، حاضرگی آرامگاه بناسینینگ أیریم خصوصیتلری حقیده مفصل و قیزیقرلی معلومات بېره‌دی.

اثرنینگ سؤنگگیده (۷۰-۶۴ نچی بېتلر) «استدراک» عنوانی آستیده «همایون نامه» ناملی، همایون درباری نینگ آفتابه‌چیسی جوهر و بابرنینگ فاضله قیزی گلبدن بېگم تألیف اېتگن کتابلرنی قؤلیگه کېلیشیدن اېسلب، جمله دن گلبدن بېگم نینگ «همایون نامه» اثرینی مقتب، اثر متنیدن بابر حیاتی نینگ سؤنگگی دملری حقیده‌گی معلوماتنی نقل قیله دی.

اېسلش کېره‌ک، بو رساله هجری ۱۳۸۵ نچی ییلی کاندید اکادمیسین دکتور واحدی نینگ اهتمامی بیلن، أیریم ایضاحلر، چیرایلی بیچیم و صحافت بیلن «میرزا اولوغ بېک فرهنگی انجمنی» تمانیدن کابلده نشر اېتیلدی.

۲. ظهیرالدین محمد بابرشاه:

بو کتابنی اتاقلی عالم پوهاند عبدالحی حبیبی تألیف اېتگن. اثر هجری ۱۳۵۱ ییلی کابلده، بیهقی نشرات مؤسسه‌سی تمانیدن چاپ اېتیلگن. کتاب، اؤلکه‌میزده بابر حقیده تألیف اېتیلگن کؤپ ترماقلی و مفصل معلومات بېره‌آله‌دیگن ارزشلی اثر بؤلیب، ۱۸۹ صحیفه‌نی تشکیل بېره‌دی.

کتاب اوچ ییریک بؤلیمدن عبارت دیر:

بیرینچی بؤلیم: ظهیرالدین محمد بابر و اونینگ تیریکلیگی واقعه لری و هندگه قشون تارتگنلری،

ایکّینچی بؤلیم: بابرنینگ علمی و ادبی شخصیتی،

اوچینچی بؤلیم: بابرنینگ سیاسی و اداری شخصیتی.

کتاب مقواسی، اصل نسخه سی برتانیه موزیمیده سقلنه یاتگن (میلادی 1505) ییلی کابلده ایشلنگن بابر ییگیتلیگی دوری نینگ چیرایلی تصویری بیلن بیزه‌تیلگن.

بولردن علاوه، کتابده بابر مقبره‌سیدن أیریم تصویرلر و «بابری خط» همده تاجیکستاندن تاپیلگن، خطی بابر قلمیگه منسوب بیر بیتیک تاش فوتوکاپیلری هم بیریلگن.

کتابده‌گی یازیلگن موضوعلر، اۏقووچی‌گه بابرنینگ کۏپ قیرّه‌لی سیماسی و شخصیتی همده زمانه سینینگ سیاسی–اجتماعی وضعیتی و حادثه‌لری حقیده کپنگ و هرتمانلمه معلومات بیره‌آله‌دی.

بو اثر، سۏنگگی ییللرده پشاور و کابلده بیر–ایکی قتله «میوند انتشارات مؤسسه‌سی» تمانیدن باسیلیب چیققن.

۳. دیوان ظهیرالدین محمد بابر:

بو مهم و قیمتلی کتاب هجری ۱۳۶۲ نچی ییل، ظهیرالدین محمد بابر توغیلگنی نینگ (۵۰۰) ییللیگی مناسبتی بیلن افغانستان بیلیملر اکادمیسی تمانیدن شفیقه یارقین نینگ مقدمه، مقابله و تصحیح سی بیلن کابلده (۲۰۰۰) تیراژده باسیلیب چیقدی.

بو کتاب مقدمه، بابر شعرلری (غزل، رباعی، تویوق، قطعه، فرد، مثنوی، والدیه رساله‌سی، مبیّن رساله‌سیدن بیر نپچه قسمی، معما و دری شعرلر)، »بابرنامه«دن سَیلنگن پارچه‌لر، سۏزلیک (لغتنامه)، اعلام فهرستی، کتابشناسلیک و مأخذلردن عبارت بۏلیب، شونینگدپک بابرنینگ رنگلی تصویری، بابرنامه ده ایشلنگن مینیاتورلردن بیر نپچه رنگلی تصویرلر، کابلده‌گی بابر مقبره‌سی، بابرنینگ هند دپوانی نینگ سۏنگگی صحیفه سی و مبیّن رساله سی نینگ بیر صفحه سی تصویری هم بیریلگن.

«دیوانِ ظهیرالدین محمد بابر» ییغیندیسیده (۴۵۰) صحیفه دن آرتیقراق حجمده بۆلیب، شفیقه یارقین یازگن علمی-تحقیقی مقدمه (۱۳۶) صحیفه نی تشکیل بیره‌دی.

بو مقدمه، تۆرت فصل و (۳۴) ایچکی عنواندن عبارت بۆلیب، بابر حیاتی، اثرلری، دیوانی نینگ خطی و چاپی نسخه لری و آلدینگی چاپی نسخه لرده گی أیریم کمچیلیکلر و ینگلیشلری حقیده هرتمانلمه و کیٖنگ معلومات بیره‌دی.

مقدمه فصللری نینگ عنوانلری:

بیرینچی فصل: بابر سیماسی نینگ قیرّه‌لری،

ایکّینچی فصل: بابر اثرلری و ایجادیاتی،

اوچینچی فصل: بابر شعری‌نینگ تانیتیشی،

تۆرتینچی فصل: بابر دیوانی نینگ خطی و چاپی نسخه‌لری.

بو نشر، دنیا بابرشناسلیگیده بیرینچی انتقادی نشر بۆلیب، اوشبو ساحه و بیلیم اهلی قاشیده بابر دیوانی نینگ **«کابل نشری»** آتی بیلن تانیلگن و شهرت قازانگن دیر.

ایسلش اۆرینلی دیر که، **«بابر دیوانی»**نینگ بیرینچی نشریگه کۆره تۆلیق متنی: قالگن تورکچه/اۆزبیکچه شعرلری، بیر قنچه دری شعرلری، فردلر، برچه معمالری، منثور نامه لر و شعرلری نینگ بشقه تورلری بیر قنچه معلوماتلر بیلن دکتور شفیقه یارقین نینگ کۆپ ییللیک ایزله نیشلر و تحقیقاتلری طفیلی تغین تیارلندی. بو ینگی تۆلیق و انتقادی نشر **«دریا در گوهر»** آتی بیلن هجری ۱۳۸۷ میلادی 2008 ییلی کابلده، اطلاعات و فرهنگ وزیرلیگی تمانیدن چیرایلی بیچیم، صحافت و مقوا بیلن باسیلیب چیقدی.

بو ینگی نشرده ۵ غزل، ۹ قطعه، ۴ رباعی، ۸ مثنوی، ۱۰ تۆرتلیک، ۲ تویوق، ۵۷ فرد، ۵۴ معما، ۱۵ مصنوع شعر، مصنوع ترجیع بند، ۲ ته اۆزبیکچه نامه همده بیرقنچه دری شعرلر و بیرته هم منثور نامه باسیلگن. بو نشر حاضرچه، دنیا بۆییچه **«بابر دیوانی»**نینگ نشر قیلینگن اینگ تۆلیق انتقادی و معتبر نشری سنه‌له‌دی.

۴. بابرگه ارمغان:

هجری ۱۳۶۲ ییلی ظهیرالدین محمد بابر توغیلگنی نینگ (۵۰۰) ییللیگی احتفالیگه بابر غزللریدن:

شکر لله عیش یوزلاندی و محنت قالمادی
یـبـتّی ایـامِ وصـال و شـام فرقت قالمادی

مطلع لی بیر غزل اؤزبېک و تورکمن شاعرلری اره‌سیده مشاعره‌گه قؤییلگن اېدی.

بو اېزگو ادبی عنعنه‌گه (۲۶) کیشی قتنه‌شیب، اوشبو غزل استقبالیگه چیرایلی غزللر و قصیده یره‌تیب، بابر روحینی شاد اېتدیلر.

حرمتلی شاعرلریمیزنینگ ایتگن شعرلری **«بابرگه ارمغان»** ناملی بیر تؤپلمده ییغیلیب، شفیقه یارقین نینگ سؤزباشی و اهتمامی بیلن نشر قیلیندی. بوندن علاوه، اثرده بابرنینگ مشاعره‌گه قؤییلگن غزلی، دری (شفیقه یارقین ترجمه‌سی) و پشتو (عبیر ترجمه‌سی) شعری ترجمه‌لری هم بېریلگن.

«بابرگه ارمغان» اثری (۷۰۰) نسخه و (۷۰) صحیفه ده، افغانستان بیلیملر اکادمیسی تمانیدن هجری ۱۳۶۲ ییلی، معارف وزیرلیگی باسمه خانه(مطبعه)سیده چیرایلی قطع و صحافت بیلن چاپ اېتیلگن.

۵. مجموعهٔ مقالات سیمینار بابر:

بو رساله هجری ۱۳۶۲ ییلی بابر توغیلگنی نینگ (۵۰۰) ییللیگی مناسبتی بیلن افغانستان بیلیملر اکادمیسی تمانیدن اؤتکه‌زیلگن علمی سیمینارده اؤقیلگن پیاملر و مقاله‌لرنینگ قیسقرتیریلگن تؤپلمی دیر.

رساله افغانستان بیلیملر اکادمیسی، اجتماعی علوم مرکزی تمانیدن هجری ۱۳۶۲ ییلی سیما انگار اهتمامی بیلن، رقعی قطع، اخباری کاغذ، (۱۰۰۰) نسخه ده، دولت مطبعه‌سی، کابلده چاپ اېتیلدی.

اثرده، بیر قیسقه کیریش سؤز، أیریم فرهنگی اُرگانلردن اوچته پیام، سیمینار بؤییچه قیلینگن ایشلر راپوری، دکتور عبدالطیف جلالی نینگ **«بابر در افغانستان»**، دستگیر پنجشیری نینگ **«انعکاس افغانستان در توزوک بابر»**، پروفیسور رئیس توز محمدوف نینگ **«ظهیرالدین محمد بابر و حقوق بین الدول»**، دکتور عارف عثمان نینگ **«په افغانستان کی د بابر میراث»**، شفیقه یارقین نینگ **«شناسایی شعر بابر»** و دکتور محمد یعقوب واحدی نینگ **«کتابشناسی آثار ادبی بابر»** ناملی مقاله‌لری و شونینگدیک، اشرف عظیمی و محمد گیلدی دردلی لردن هم بیر–بیر پارچه شعر اؤرین بیریلیب، همه سی (۸۹) صحیفه ده چاپ اپتیلگن.

۶. بابری خط:

بو کیچیک و ایخچم رساله بویوک سرکرده، شاعر و ادیب ظهیرالدین محمد بابرشاه اختراع قیلگن **«بابری خط»** حقیده– تألیف اپتیلگن نسبتاً تؤلیق و کیچیک علمی ایزلنیش و تحقیقات دیر.

ظهیرالدین محمد بابرشاه هجری 910–ییل کابلده اؤز آتیگه اتب بیر خط اختراع قیلدی. تاریخده بو یازوو **«بابری خط»** آتیگه مشهور دیر. بابرنینگ اؤزی منگو اثری **«بابرنامه»** ده اوچ قتله همده دیوانیده ایسه بیر قتله اوشبو خطدن آت توتیب، أیریم شعرلر، قطعه–لر و سرخطلرنی اوشبو یازوو بیلن یازیب، اؤغیللری و دؤستلریگه ییبارگنینی ایسله–گن بؤلسه هم، بیراق بو خط حقیده کؤپ نرسه–لر یاپیقلیگی و مبهم–لیگیچه قالگن. **«اکبرنامه»** کبی أیریم تاریخی منبعلر، بابر پادشاه حتی **«بابری خط»** بیلن یازیلگن بیر مصحفنی مکه گه جؤنتگنینی هم قید اپتگنلر.

بوکونگه کیلیب عالملر و بابرشناسلیک بیلیمی ترماغیده، اوشبو یازووگه تیگیشلی ایکّی أیری منبع و شو بیلن بیرگه بو یازووگه منسوب ایکّی أیری یازوو و مفردات بار. بولرنینگ بیری **«عجایب الطبقات»** ناملی اثرگه بیریلگن **«بابری خط»** نینگ حرفلری و ایکینچیسی ایسه، مشهد شهریده–گی **«آستان قدس رضوی»** کتابخانه‌سیده–گی **«مصحف بابری»** یازوویدن استخراج قیلینگن حرفلر دیر.

«بابری خط» کتابیده هر ایکله منبعده–گی یازووللر و حرفلری حقیده کپنگ معلومات بپریلب، تورلی اؤلکه لرده آلیب باریلگن تحقیقاتلر و بیلدیریلگن فکرلر اؤرگه–نیلگن. شونینگدپک، کتابده ایکله منبعدن نمونه– عکسلر و تپگیشلی جدوللر هم بپریلگن.

رساله‌نی اوشبو قلم (**حلیم یارقین**) تألیف اپتگن. رساله (۵۲) بیتده، هجری ۱۳۸۴ (میلادی 2005) ییلی **«افغانستان آیدین فرهنگی انجمنی«** تمانیدن (۵۰۰) نسخه‌ده، «الازهر انتشارات مؤسسه‌سی» ارقه‌لی باسیلیب چیققن.

حرمتلی اؤقووچیلر، **«بابری خط»**گه منسوب ایکله حرفلرنینگ عربچه حرفلر بیلن مقایسی یؤسونده توزیلگن جدول اوشبو کتاب مقواسینینگ تؤرتینچی بپتیده باسیلگن. جدول تپگره گی افغانستانده بابر و بابرگه تپگیشلی باسیلیب چیققن کتابلر مقواسی تصویرلری بیلن بپزه‌لگن.

بابر اجدادی و اولادی دن پادشاهلیک قیلگن کیشی لر

۱. امیر تیمور بن امیر تراغای: ۷۷۱– ۸۰۷ هـ. ق. (1370 - 1404 م.)
۲. جلال الدین میرانشاه: (آذربایجان و عراق ۸۰۷ – ۸۱۰ هـ. ق.)
۳. محمد میرزا (پادشاهلیک و امارتگه یېتمه–گن.)
۴. میرزا سلطان ابوسعید: (ماوراءالنهر ۸۵۵ – ۸۷۲ هـ.)، (هرات، بلخ، خراسان، گرگان و عراق عجم، ۸۶۳ – ۸۷۳ هـ.)
۵. عمرشیخ میرزا: (فرغانه ۸۷۰ – ۸۹۹ هـ. ق.)
۶. ظهیرالدین محمد بابر: (فرغانه ۸۹۹ هـ. ق.، کابل ۹۱۱ – ۹۳۲ هـ. و هندوستان ۹۳۲ – ۹۳۷ هـ. ق.)
بابر نینگ توغیلگن یېلی ۸۸۸ و وفات یېلی ۹۳۷ هـ. ق. (14- فبروری1483–1530 م.)
۷. نصیرالدین همایون: ۹۳۷ – ۹۶۳ هـ. ق.(1530- 1556م.)
۸. جلال الدین اکبر: ۹۶۳– ۱۰۱۴ هـ. ق.(1556- 1605 م.)
۹. نورالدین جهانگیر(سلیم شاه): ۱۰۱۴– ۱۰۳۴ هـ.ق.(1605–1628م.)
۱۰. شهاب الدین شاه جهان: ۱۰۳۷– ۱۰۶۹ هـ. ق. (1628- 1659 م.)
۱۱. محی‌الدین اورنگزیب- عالمگیر: ۱۰۶۹– ۱۱۱۹ هـ. ق. (1659–1707 م.)
۱۲. قطب الدین شاه عالم بهادر شاه اول: ۱۱۱۹– ۱۱۲۴ هـ. ق. (1707 -1712 م.)
۱۳. معزالدین جهاندارشاه: ۱۱۲۴ – ۱۱۲۴ هـ. ق. (1712–1713م.)
۱۴. فرخ سیر: ۱۱۲۴– ۱۱۳۱ هـ. ق. (1713–1719 م.)
۱۵. شمس الدین رفیع الدرجات: ۱۱۳۱ هـ. ق. (1719 م.)
۱۶. رفیع الدوله شاه–جهان ثانی: ۱۱۳۱–۱۱۳۱ هـ. ق. (1719- 1720م.)
۱۷. ناصرالدین محمد: ۱۱۳۱ هـ. ق. (1719 – 1720 م.)
۱۸. احمد: ۱۱۶۱– ۱۱۶۷ هـ. ق. (1748–1754 م.)
۱۹. عزالدین عالمگیرثانی: ۱۱۶۷ – ۱۱۷۳ هـ. ق. (1754- 1759م.)
۲۰. جلال الدین شاه عالم: ۱۱۷۳ – ۱۲۲۱ هـ. ق. (1759- 1806م.)
۲۱. محمد اکبر ثانی: ۱۲۲۱– ۱۲۵۳ هـ. ق. (1806- 1837 م.)
۲۲. بهادرشاه ثانی: (وفات 1279 هـ.): ۱۲۵۳– ۱۲۷۵ هـ. ق. (1837- 1858 م.)

۱۲۷۵ هـ. ق. (1858 م.) یېلی بویوک بریتانیا، هند کۆرگانی دولتینی مغلوب و سۆنگگی پادشاهی بهادرشاه ثانینی سورگون قیلیب، هندنی بریتانیا مستعمره سیگه أیلنتیردی.

مشاعره

ظهیرالدین محمد بابر توغیلگنی نینگ (۵۱۰)ییللیگی احتفالی گه جوزجان ولایتی شاعرلری اره‌سیده اونینگ غزللریدن بیری مشاعره‌گه قۏییلگن اپدی. بو یپرده، اۏشه مشاعره‌دن بیر نپچه نمونه‌نی کپلتیره‌میز:

بابرنینگ مشاعره‌گه قۏییلگن غزلی

باش‌دا گر یۏقتور جلالت گوهریدین افسرپ
یانیمه بس-دور مذلت توفراغیدین بسترپ
کیرگالی کۏکسوم ارا کۏنگلوم، ایشیم کویماک دورور
مپن نپچوک کویمای که کۏکسوم ایچره باردور اخگرپ؟

صبر و هوش و عقل و دینیم-نی آلیب-تور نَیلایین
سرو قدپ، گلرخپ، ریحان خطپ، نسرین برپ
کیرپیکی-دپک خنجرین اپل کۏکسی-گا کۏرگان زمان
کۏزومه هر کیرپیکین یارب که قیلغیل خنجرپ

ابرشینی یپلدورب یپتکاج، ییقیلدیم دۏستلار
آه کیم عمروم درختینی ییقیتّی صرصرپ
گنج حسنیدا کۏرونگ زلفی بیله گلگونه-سین
گۏییا اۏت سالدی هریان گنج اوزره اژدرپ

هجر شامیدین مپنینگ قان یوتماغیمنی یاد اپتینگ
چپکسانگیز اول نازنین بیرله صبوحی ساغرپ
هر نپچوک-تور عمرنی بابر خوش اۏتکارماک کپراک
کیم بو بپش کون عمر غمگین بۏلغالی قیلماس گری

مولوی جوهری دن:

باش اوزه گر بۆلماسه عقل و خرددین افسری
کیم مذلت توفراغیدن بۆلغای انگا بستری

درد و حرمانی یوره‌کغه اوْت توشوب بۆلدی کباب
مبن نېچوک آه اورمایین کۆکسومده توشگان اخگری

نېلایین اې دوستلار هجران بیلان بۆلدوم ادا
قیلدی یوز پاره جگرنی کلفتِ غم خنجری

دنیانی باد بهاریدین آلالمای بهره‌یی
آه کیم عمریم نهالین ییقتی باد صرصری

گنج اگر هر یېرده بۆلسه اژدها انده بۆلور
گنج حُسنینگ اوزره توشگان زلفینگ اوْلغای اژدری

هرکیمی اوْزوچه‌لیک بزمین توزوبدور اوْزگاچه
تۆلمادی بو بزم لارغه دورِ دوران ساغری

باشده هوش و دلده صبر و تنده طاقت یوْق بۆلوب
کۆرمه‌گان جور و جفادین قالمه‌دی یوزدین بری

عمر نقدی صرف بۆلدی حسرت و ارمان بیلان
نېچه کونلیک عمرگا بیهوده یورمه جوهری

شبرغان–۱۳۷۲

اشرف عظیمی دن:

سعادت یاغدوسی

ایسدی یادینگ کؤییدین کؤنگیل باغینه صرصری
بوزدی جانیم گلشنین بغریم گه باسدی اخگری

قان بؤلوب آقدی یوره‌ک کؤزدن فراق تونلاریده
اؤرگیلای قاشینگ خیالی اوردی دلگه خنجری

بختیم آسمانیده بیر یؤل جلوه قیلگیل چقنه‌بان
ای چیرایلیک! زهره سین حسنینگگه دورمن مشتری

غنچه بیر کولدی، پریشان اؤلدی تون بوستان ارا
کیرپیکیدن باتدیمو! بلبل پوتیگه نشتری

کؤزلاری چؤلپان، یوزی گل، مهرسیز ای نازنین
رسم دلبرلیکده سیندیک کؤرمادیم بیر دلبری

زهر غم بؤلدی نصیبه‌م درد و هجران جامیده
بؤلمادی قسمت مینگه وصلت میدن ساغری

بختسیز قلبیم! قرا تونلارغه چاپقون سالغالی
قد کؤتارماسمو؟ سعادت یاغدوسیدن لشکری

شبرغان، ۱۷/۰۹/۱۳۷۲

سید عزیزالله الفتی دن:

الم قؤینی

هـجـر ارا بـیـتـگـن الم قـؤینیده کـؤنگیل گوهری
أیـلـــهگـن غـم مـوجـیـدا آواره سپـوگی صرصری

یـوتـتـوم افـغـان زهـرینی یلغوز حیا بارین چپکیب
یـوز فـغـان کـیـم أیلهدی رسوا سریغ یوز محشری

گـر تـوتـر بـؤلـسـم من اؤزسیزلیکده صحرا یؤلینی
عـشقـیده باغلیغ کؤنگیل اندین قچان بؤلگهی بری

کـیـم هـوس نـقـدی گـه قـوچـدی لُعـبت ایامنی
توزمـهیـیـن غـم بـرمـاغـیـده قـامتیـن انگشتری

چارهسـیـز هـجـریـده هـردم جـلـوهلـر آرتیب ینه
اؤرتهدی کؤنگیل یشیندپک کؤز آچیب باققن سَری

گـل بـنـاگـوشـیگه آسگهی مینگ بهار اعجازینی
هـر خـطـیـگـه مـروارید تؤککنده تپرلب یوزلری

ایـسـتـهمـه کؤرماق اوچون زنهار ساحلدین نشان
قـــان اِیـلـه قـاتـگـن الـم گـردابـیـده کؤز لنگری

دهـــر بـازاریده حسرت نقدی دور عمرینگ نپتانگ
تـــاپـمـهسـنـگ گـر الـفـتـی دنیا اپلیدین مشتری

قوس-۱۳۷۲

شفیقه یارقین دن:

اۏیلر دېنگیزی

یلتره–ب تورگن یاشیمگه باقمه، مونچه سرسری
هجر ارا تون قۏینیده بیلگیل، توغیلدی اختري

وصل ارا یشنه–ب آچیلدیم، اۏزگه–لر کۏز قیلدیمو؟
کیم تیکاندېک کۏزلریمگه کیردی هجران نشتری

اَیریلیق وادی–سیده یۏلیم یۏقالدی، سېوگلیم
سېندن اَیرو کیم قیلور بو یۏلده مېنگه رهبری؟

هر تاماندن بیر بلا یاغدی باشیمگه، نیله–یین؟
نې قاچیشگه بار ایاغیم، نې اوچیشگه شهپري

آل یناغیم سرغه–ییب، عشاق ارا تاپدیم بها
عشق اِیلیگی اۏرته–ده قیلدی مگر کیمیاگری؟

کۏزلرینگ کۏزگوسیده عکس–اېتسه گر تویغولرینگ
کۏزلریم اوتروسیده هر دم آچیلگه–ی منظري

کېچه، تانگ آتگونچه اۏیلر دېنگیزیده چۏمیلیب
ایلگیمه، اي کاش، کېلتورسم وصالینگ گوهری

شبرغان، قوس ۱۳۷۲

مأخذلر

۱. بابرنامه، بابر، ظهیرالدین محمد، پارسا شمسی ییف اهتمامی بیلن، «یولدوزچه» نشریاتی، تاشکینت: میلادی 1989.

۲. ظهیرالدین محمد بابر شاه، حبیبی، پوهاند عبدالحی، کابل: قویاش ییلی ۱۳۵۱.

۳. دیوان ظهیرالدین محمد بابر، یارقین، شفیقه. کابل: قویاش ییلی ۱۳۶۲.

۴. آرامگاه بابر، خلیلی، استاد خلیل الله. کابل: چاپ ییلی بللی ایمس.

۵. همایون نامه، گلبدن بیگم. اینتی بیوریچ نشری، لندن: میلادی 1902.

۶. روضةالسلاطین، فخری هروی. پروفیسور حسام الدین راشدی تصحیح سی بیلن، سندهی ادبی بورد نشراتی، کراچی: میلادی 1968.

۷. مذکر احباب، قؤلیازمه.

۸. دیوان فارسی کامران میرزا، محمد محفوظ الحق مقدمه سی بیلن، هندوستان چاپی.

۹. ظهیرالدین محمد بابر معمالری، سید بیک حسنوف. ادبی میراث، ۱۲ نچی سان، تاشکینت: میلادی 1978.

۱۰. بابرنینگ کامران اؤغلی گه مکتوبی، بیگعلی قاسموف. اؤزبیک ادبیاتی مسألهلری، ۶۰۹ نچی سان، تاشکینت: میلادی 1979.

۱۱. بابری خط، یارقین، حلیم. «افغانستان آیدین فرهنگی انجمنی» نشری، کابل: قویاش ییلی ۱۳۸۴ /میلادی 2005.

ظهیرالدین محمدبابرشاه

توغیلگنی نینگ ۵۲۶ یيل لیگی مناسبتیگه

افغانستان بابرشناسلری نینگ سارغه‌سی

۸۸۸ - ۹۳۷

عجایب الطبقات

«عجایب‌الطبقات»، «صحف بابری» وعرب اندلزی نینگ مقایسی جدولی

۱۴۸۳ - ۱۵۳۰

مصحف بابری

